

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOS KATEDRA

Indrė Baltrušaitienė

Svetimvardžių rašymo tradicijos formavimasis Lietuvoje

Magistro darbas

Darbo vadovė doc. dr. Irena Smetonienė

Vilnius,

2009

Indrė Baltrušaitienė, *Svetimvardžių rašybos formavimosi tradicija Lietuvoje*. Magistro darbas, vadovė doc. dr. Irena Smetonienė, Vilniaus universitetas, Lietuvių kalbos katedra, 2009, 68 psl.

Raktažodžiai: asmenvardis, svetimvardis, rašyba, transkripcija, adaptavimas, gramatinimas, originalioji vartosena, tradicija.

Anotacija

Magistro darbe „Svetimvardžių rašybos formavimosi tradicija Lietuvoje“ keliami asmenvardžių teorijos problema, pristatomos kitų kalbų asmenvardžių vartojimo lietuvių kalboje taisyklės, pateikiama istorinė vartosenos ir kalbininkų minčių šiuo klausimu apžvalga. Daugiausia dėmesio skirta pavardžių vartosenai. Į apžvalgą neįtraukti lietuvių pavardžių lenkinimo ir rusinimo atvejai, taip pat dabar daug diskusijų keliantys nelietuviškos kilmės lietuvių piliečių rašymo oficialiuosiuose dokumentuose klausimai. Darbas visų pirma paremtas lingvistiniais ir praktiniais lietuvių kalbininkų argumentais, taip pat kiek filosofinėmis Lietuvos ir kitų šalių kalbininkų ir kultūros atstovų įžvalgomis. Pasirinkta tema apibrėžė ir skyrių skirstymą, stengiasi kitų kalbų asmenvardžių rašymo praktiką apžvelgti nuo pat raštijos pradžios iki šių laikų. Daugiausia dėmesio skirta aktyvaus lietuvių bendrinės rašomosios kalbos formavimosi laikotarpiui – XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pirmos pusės vartosenai.

Apžvelgus vartosenos formavimąsi daroma išvada, kad nenutrauktas natūralus kalbos vartojimo vystymosi procesas būtų teikęs originalų kitų kalbų asmenvardžių rašymą.

Turinys

Anotacija.....	2
Pratarmė.....	4
1. Įvadas.....	5
1.1. Kitų kalbų asmenvardžių vartojimo principai.....	5
1.2. Asmenvardžių vietos kalbos sistemoje problema.....	6
2. Kitų kalbų asmenvardžiai senuosiuose raštuose.....	11
3. Kitų kalbų asmenvardžiai Lietuvos periodinėje spaudoje (1883–1940).....	14
3.1. Originalioji vartosena.....	15
3.1.1. Originali forma ir apostrofu atskirta lietuviška galūnė.....	15
3.1.2. Originali forma ir lietuviška galūnė.....	17
3.1.3. Originali forma ir adaptuota forma skliausteliuose.....	20
3.2. Adaptuota vartosena.....	21
3.2.1. Adaptuota forma.....	21
3.2.3. Adaptuota forma ir originali forma skliausteliuose.....	22
3.3. Vardininko problema.....	22
3.4. Kitų kalbų asmenvardžių rašymo klausimu.....	24
4. XX amžiaus polemika.....	31
5. Naujausia polemika.....	51
Išvados.....	60
Literatūra.....	63
Šaltiniai.....	66
Summary.....	67

Pratarmė

Kitų kalbų asmenvardžių vartojimo klausimu rašyti pradėta dar XIX amžiaus pabaigoje. Ypač daug straipsnių pasirodė laisvos Lietuvos laikais (XX amžiaus pirmoje pusėje iki sovietų okupacijos ir nuo XX amžiaus pabaigos, vėl atgavus nepriklausomybę). Apie vartojimo tradiciją užsiminama daugelyje šiais laikais skelbtų straipsnių, kiek plačiau užsiminta V. Ambrazo knygoje „Svetimų tikrinių vardų rašymas“. Šiame darbe pateikiama gana detali vartosenos apžvalga, išryškinamos žymiausių kalbininkų mintys, aptariami jų nurodyti vieno ar kito kitų kalbų asmenvardžių rašymo būdo argumentai. **Darbo objektas** – senųjų raštų, periodinės spaudos ir žymiausių kalbininkų vartotos formos, mintys ir nuomonės. **Darbo tikslas** – atskleisti kitų kalbų asmenvardžių rašymo tradicijos formavimosi etapus, pateikti teorinius svetimvardžių aspektus.

Darbo aktualumas išryškėja pažvelgus į vis netylančią diskusiją dėl kitų kalbų asmenvardžių vartojimo ir skirtingai interpretuojamus tuos pačius faktus.

Darbo medžiaga rinkta iš senųjų raštų, Lietuvos periodikos, pavienių kalbininkų raštų. Surinktas vartojamų formų inventorius pateikiamas pagal tam tikrus etapus, kuriuos apibrėžia kalbos istorija.

Darbą sudaro keturi dėstymo skyriai – visų pirma pristatomos senuosiuose raštuose vartotos formos. Kitą skyrių sudaro kitų kalbų asmenvardžiai 1883–1940 metų Lietuvos periodinėje spaudoje. Būtent spauda smarkiai prisidėjo prie vartosenos formavimosi, iš jos taip pat matyti vartojimo polinkiai. Rašymo formavimąsi veikė ir garsūs XX amžiaus kalbininkai, todėl atskiru skyriumi pateikiami jų požiūriai. Dar vieną skyrių sudaro naujausios polemikos pristatymas.

Darbe taikoma kompleksinė **metodika**: aprašomoji, interpretacinė, analitinė. Surinktos kitų kalbų asmenvardžių formos suskirstytos pagal užrašymą, jos aptartos, ieškota bendrų vartojimo polinkių, darytos apibendrinamojo pobūdžio interpretacijos. Tyrėjų nuomonės pateikiamos chronologiškai, painios mintys svarstomos, analizuojamos.

1. Įvadas

Pastaruoju metu netylantys ginčai dėl tikrinių svetimybų rašymo paskatino kiek giliau pažvelgti į vieną iš šių svetimybų grupę – kitų kalbų asmenvardžius.

Atsižvelgiant į vėl kilusias diskusijas, pravartu panagrinėti, kokia kitų kalbų asmenvardžių rašymo tradicija buvo Lietuvos nepriklausomybės laikais, kokiais kitų kalbų asmenvardžių rašymo principais remtasi ankstesniais laikais, ką apie tai mano iškilūs lietuvių kalbos tyrėjai – Kazimieras Būga, Jonas Jablonskis, Antanas Salys, Pranas Skardžius ir kt.

1.1. Kitų kalbų asmenvardžių vartojimo principai

Dabartinė kitų kalbų asmenvardžių rašyba paremta Valstybinės lietuvių kalbos komisijos priimtu nutarimu „Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos“¹. Juo numatyta, kad kitų kalbų asmenvardžiai atsižvelgiant į teksto pobūdį gali būti vartojami dviem būdais: adaptuojami (perrašomi lietuvių kalba) arba gramatinami (vartojama autentiška forma su lietuviška galūne). Lotyniško pagrindo alfabetus vartojančių kalbų asmenvardžiai ir vietovardžiai grožiniuose kūriniuose, populiariuose ir vaikams bei jaunimui skirtuose leidiniuose atsižvelgiant į skaitytojų amžių ir išsilavinimą adaptuojami, t. y. pateikiami pagal tarimą. Mokslinėje literatūroje, reklaminiuose, informaciniuose leidiniuose ir specialiuose tekstuose kitų kalbų asmenvardžių pateikiamos autentiškos formos. Taip pat numatytas adaptuotos ir originalios asmenvardžių formos vartojimas pagrečiui (vieną iš jų pateikiant skliausteliuose). Nelotyniško pagrindo rašmenis vartojančių kalbų asmenvardžiai ir vietovardžiai transkribuojami atsižvelgiant į jų tarimą ir lietuvių kalboje vyraujančias tradicijas arba transliteruojami paraidžiui. Dabartinėje polemikoje neretai netinkamai vartojamas terminas „transkripcija“, jis maišomas su „adaptavimu“. „Transkripcija (ir praktinė, ir mokslinė) yra vienokio tipo rašmenimis parašyto teksto perraša kitokio tipo rašmenimis. Tikriniai vardai transkribuojami iš rusų, bulgarų, armėnų, gruzinų, japonų, kinų ir kitų kalbų, vartojančių kitokio pagrindo alfabetus. Suprastintą asmenvardžių pateikimą to

¹ Parengta pagal 1997 m. birželio 19 d. nutarimą Nr. 60, 4 (buv. 6) punktą, 2004 m. gegužės 6 d. nutarimą Nr. N-7 (96), <http://www.vlkk.lt/lit/nutarimai/svetimvardziai/adaptavimas.html>.

paties tipo alfabetu galima vadinti adaptavimu (plg. kitų kalbų tekstų adaptavimą mokomojoje literatūroje)“ (Ambrasas 1990).

Rišliame tekste vartojamos autentiškos formos taikomos prie lietuvių kalbos linksnių sistemos ir gramatinamos, t. y. joms suteikiamos lietuviškos galūnės. Autentiškoms asmenvardžių (ir vietovardžių) formoms galūnės dedamos panašiai kaip ir prie adaptuotų tikrinių vardų. Pavartotos skliausteliuose arba nerišliame tekste (pvz., bibliografijoje, reklamoje ar informacijoje), jos gali būti rašomos be lietuviškų galūnių (LKKN 1998, 71–72). Nutarime pateikti keturi kitų kalbų asmenvardžių gramatinimo atvejai:

1. Lietuviškos galūnės dedamos prie tų autentiškų vyriškosios giminės asmenvardžių formų, kurios baigiasi priebalsiu: *Brugmannas, Andrewsas, Morrisas; Roiselis, Douglasas, Jamesas; Feederis, Claudelis; Karłowiczius, Rajkovičius*.

2. Kai nelietuviškas asmenvardis baigiasi netariama balse *e* arba netariama priebalse, prieš pridedamas galūnes rašytinas apostrofas: *Larousse’as* (sk. *Larusas*), *Larousse’o*; *Verlainé’as* (sk. *Verlenas*), *Burke’as* (sk. *Berkas*); *Bainville’is* (sk. *Benvilis*), *Cahors’as* (sk. *Kahoras*), *Chateaubriand’as* (sk. *Šatobrijanas*), *Beaufort’as* (sk. *Boforas*), *Destouche’as* (sk. *Detušas*), *de Gaullé’is* (sk. *de Golis*).

3. Asmenvardžiams, kurie originalo kalboje baigiasi kamieno balsiu (išskyrus *a*) ar dvibalsiu, lietuviškos galūnės paprastai nededamos ir jie nelinksniuojami, pvz.: *Toome, Goethe, Crespo, Enrico, Antonescu, Koposu, Craxi, Leslie, Willy, Caravaggio, Manzoni, Verdi, Fanny, Silviu, Hemingway, Gow, Rau* (bet *Cossiga – Cossigos, Zappa – Zappos*). Tačiau prireikus kai kurioms pavardėms galūnės gali būti pridedamos po apostrofo, pvz.: vns. kilm. *Goethe’s, Craxi’o, Hemingway’aus*; naud. *Goethé’ei, Craxi’ui, Hemingway’ui*; įn. *Craxi’u, Hemingway’umi* (bet vns. gal. *Goethe*).

4. Gramatinami ir linksniuojami tie asmenvardžiai, kurie baigiasi originalo kalboje kaitomo vardo galūnės balsiu, pvz.: *Walęsa (Walęsy...) – Walęsa (Walęsos), Męcinski (Męcinskiego...) – Męcinskis (Męcinskio...)* (LKKN 1998, 72).

1.2. Asmenvardžių vietos kalbos sistemoje problema

Lietuvių kalbos onimų, arba vardyno, sistemą sudaro antroponimai, toponimai, etnonimai, zoonimai ir kt. Viena iš svarbiausių onimų grupių yra antroponimai, arba

asmenvardžiai. Lietuviams būdinga dvinarė asmenvardžių sistema – vardas ir pavardė. Lietuvių piliečių vardų ir pavardžių tinkamą vartojimą numato Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Seime nuo 1997 m. svarstomi vardų ir pavardžių rašymo asmens ir kituose dokumentuose įstatymo projektai.

Kitų kalbų asmenvardžių vartojimo atvejai numatyti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimuose. Tokie vardai ir pavardės iki šiol kelia daug diskusijų dėl to, kaip jie turėtų būti pateikiami lietuvių kalba ir kokia jų vieta kalbos sistemoje. Pastaruoju klausimu lietuvių kalbotyroje nėra didesnių straipsnių ar tyrinėjimų, nuomonės pareikštos tik dėl pavienių teorinių aspektų. Įprastai kitų kalbų tikrinės svetimybės, taigi ir asmenvardžiai, arba svetimvardžiai, suvokiami kaip kalbos, kuri vartoja tą asmenvardį, sistemos dalimi. Tačiau egzistuoja ir kita nuomonė. Tiesa, tradicinio požiūrio² šalininkai bet kokią kitokią nuomonę vertina kaip nuomonę asmenų, kurie „dėl savotiško požiūrio į tikrines svetimybes jau seniai yra susipykę su kalbos mokslu“ (Urbutis 2007, 21).

Tradicinio požiūrio šalininkai dabartines jau įsigalėjusias svetimvardžių vartojimo taisykles laiko prieštaraujančiomis kalbos mokslui, teigia, kad jos remiasi klaidingomis prielaidomis. Kaip svarbiausia netiksli prielaida nurodomas tikrojo vardų lietuvinimo (integracijos) sutapatinimas su jų perrašinėjimu, kuris atėjęs iš rusų kalbos (Urbutis 2007, 41). Kitas nesusipratimas, pasak V. Urbučio, – neapibrėžtas nevienareikšmio pasakymo *kitų kalbų asmenvardžiai* vartojimas. Jis esą klaidina paprastą žmogų, nes galima omenyje turėti ir kitose kalbose esančius vardus, ir lietuvių kalboje, tik atėjusius iš kitų kalbų. Pastarieji suvokiami kaip tikrinės svetimybės. Suprantant minėtą terminą kaip *kitų kalbų asmenvardžius*³, o ne *kitų kalbų kilmės asmenvardžius*, tradicinio suvokimo šalininkai teigia, kad tai jau ne Lietuvių kalbos komisijos tvarkybos laukas. Komisijos priimtos taisyklės būtent ir numato, kaip tuos nelietuvių kalbos asmenvardžius vartoti lietuvių kalboje, nepažeidžiant jos sistemos principų, bet ir neiškraipant originalios asmenvardžio kalbos.

Kaip minėta, egzistuoja ir kitoks požiūris į asmenvardžius. Esminė kategoriškai kitokio požiūrio mintis yra ta, kad kitų kalbų asmenvardžių rašymas su lietuvių kalbos

² Asmenys, besilaikantys nuomonės, kad kitų kalbų asmenvardžiai yra kalbos, kuri juos vartoja, sistemos dalis, tradicinio požiūrio šalininkais vadintini santykinai. Nusistovėjusios ilgalaikės tradicijos, kaip lietuvių kalba rašyti svetimvardžius, nėra.

³ Terminio darybos požiūriu kitoks suvokimas nelabai ir galimas: kad atsirastų presupozicija, kad tai lietuvių kalbos asmenvardžiai, tik kilę iš kitų kalbų, trūksta tokį požymį nurodančio papildomo kalbos elemento.

apsauga neturi nieko bendra dėl paprastos priežasties – kitų kalbų asmenvardžiai nėra lietuvių kalbos žodžiai. Jie rašomi pagal atitinkamos kalbos taisykles ir pavartoti lietuviškame tekste nevirsta mūsų kalbos turtu (Ambrazas 2007).

Kalbant apie asmenvardžio vietą (tam tikros) kalbos sistemoje, minėtinas endonimo terminas. Endonimai – tai svetimi tikriniai vardai, išlaikantys originalo kalbos formą. Lotyniškus rašmenis vartojančios kalbos endonimų rašybos nekeičia, tik sintetinių kalbų rišliuose tekstuose jiems suteikiamos toms kalboms būdingos linksnių galūnės (LKE 2008, 156). Tiesa, endonimais dažniausiai vadinami vietovardžiai. Jie suvokiami kaip vardai, vartojami tame krašte, kuriame yra juo žymimas objektas (Sievers 2005, 2). Nesudėtingai šis terminas galėtų būti pritaikytas ir asmenvardžiams – juo gana tiksliai būtų galima įvardyti vartojamas kitų kalbų asmenvardžių formas – originalo kalbos asmenvardis⁴ ir tam tikros jį vartojančios sintetinės kalbos linksnio galūnė.

Asmenvardžiai iš visų onimų išsiskiria savo referentais. Jie žymi konkretų asmenį, „yra juridinis asmens požymis ir niekam nevalia jo formą kaitalioti iš nuogirdų“ (Ambrazas 2007). Pavardė šiais laikais suvokiama ne vien kaip nurodanti asmenį, ji yra ir oficialių institucijų įteisintas tam tikrai bendruomenei priklausančio žmogaus esminis požymis, kurio tinkamu vartojimu rūpinasi tarptautinė teisė (Langendonck 2007, 189). Asmenvardis yra ne tik konkretaus asmens, bet ir kultūrinės grupės, kuriai priklauso tas asmuo, žymiklis. Savavališkai keisdami ar kokiu nors būdu iškraipydami asmens vardą, kaip unikalų jo žymiklį, pažeidžiame to asmens teises. Žmogaus teisių pažeidimo konfliktas dar ryškesnis, kai asmeniui kultūriniais sumetimais liepiama ar įsakoma vienaip ar kitaip pasikeisti savo vardą ar pavardę (Jernudd 1995).

Asmenvardžiai, konkrečiai – pavardės, kaip ir asmenys, kuriuos jie nusako, nuolat keliauja ne tik iš vienos kalbos į kitą, bet ir iš vienos kultūros į kitą. Taigi pavardės neturėtų būti traktuojamos kaip grynai tik kalbai pavaldus reiškinys. Asmenvardžiai neginčytinai yra tarpdalykinis objektas – jie nagrinėjami lingvistiniu, filosofiniu, neurolingvistiniu, sociolingvistiniu ir geografiniu požiūriais⁵. Be kita ko, kalbiniuose kontaktuose jie dalyvauja kitokiu būdu nei bendriniai žodžiai. Tikriniai vardai neturi

⁴ Kraštu, kuriame yra vardu žymimas objektas, galima būtų laikyti tam tikros kalbos oficialiuosius dokumentus ir vardyną.

⁵ Willy Van Langendonck knygos „Theory and Typology of Proper Names“ anotacija, 2007, Berlin, New York: *Mouton de Gruyter*.

sąvokų, jie nurodo vienetinius objektus. Įprastai vartojama pavardė kalbos akte sudaro teminę dalį, komunikacijos strategijoje yra bendro informacijos teikėjo ir gavėjo pasaulio elementas, žinomas iš anksto. Taigi siekiant, kad objektą visi kalbos akto dalyviai identifikuotų teisingai, būtinas tampa autentiškumas, originalumas, tapatumas (Bartmiński 1992).

Lenkų kalbotyrininkas, etnolingvistas, tautosakininkas J. Bartminskis yra sudaręs svetimų elementų pasisavinimo skalę. Nors kai kurie nurodyti lygmenys sunkiai arba visai neidentifikuojami lietuvių kalboje, tačiau tikriniai vardai neabejotinai priklauso tai pačiai – pirmajai – pakopai. Jai priklauso vienažodės citatos, kurios nelinksniuojamos ir nėra aktyviai darybingos, tačiau įeina į kalbos kontekstą, t. y. įgyja apibrėžtą sintaksinį vaidmenį; prie tokių priskirtinos ir užsienietiškos pavardės – jos vartojamos pagal pavyzdį (Bartmiński 1992).

Kaip minėta, lietuvių kalbotyra nėra skyrusi daug dėmesio tikrinių vardų vietai kalbos sistemoje tirti. Tačiau tarp pasaulio lingvistų, kultūrologų, kalbos filosofų jau gana seniai gyvos diskusijos minėtu klausimu. Egzistuoja labai įvairių požiūrių: nuo kalbinių, filosofinių iki grynai neuropsichologinių.

Dvidešimtojo amžiaus pradžioje kalbininkai O. Jespersenas ir J. Kurilovičius suformavo mintį, kad tikriniai vardai yra klasė žodžių, kurie perteikia didžiausią dalį informacijos ir turi mažiausią referentą (Langendonck 2007, 39).

Yra žinomas ir metalingvistinis požiūris, nusakomas formule „x pavadinta y“ (F. Recanati, G. Kleiberio, D. Katzo teorija). Siekiant išspręsti tikrinių vardų jokios reikšmės neturėjimo problemą, buvo sukurta „so-und-so-genannt-sein“ (vieno ar kito vardo suteikimo teorija) (B. Russellas). Ši teorija teigia, kad tikrinis vardas yra tiksli ir (užbaigta) apibrėžtis, t. y. tikslus apeliatyvas NP⁶. Pasakymas *Tai yra Jonas* suprantamas kaip rodomoji apibrėžtis *Tai yra asmuo vardu Jonas*⁷ (*ibid.*, 39–40).

Viena iš tarpinių teorijų, asmenvardžius laikančių kalbos dalimi, bet nepaklūstančius kalbos vartojimo principams, remiasi instrukcijos sąvoka. Teigiama, kad vardai, neturėdami leksinės reikšmės, galėtų būti laikomi savotiškais instrukcijomis

⁶ Pagal generatyvinės sintaksės teoriją NP (angl. *noun phrase*) – daiktavardžio frazė; lietuvių kalbos požiūriu – daiktavardis.

⁷ Tokia teorija turi nemažai trūkumų, pvz., kad apeliatyvai, atsidūrę toje pačioje pasakymo pozicijoje, gali būti taip pat apibrėžiami kaip tikriniai vardai. Taip pat nepakankamos įžvalgos dėl tikrinių vardų, kaip metalingvistinio produkto.

klausytojui (G. Kleiberis, *ibid.*, 45). Tos instrukcijos turi reikšmę, bet ji nėra tapatinama su leksine reikšme.

Būta ir radikalių teorijų, pagal kurias asmenvardžiai nepriklauso kalbos sistemai. Pvz., kalbos filosofas F. Recanati teigia, kad paprotys vardą susieti su jo turėtoju yra ne kalbos objektas. Vardus jis laiko nesąmoningais žodžiais, vargiai galinčiais priklausyti kalbos sistemai (*ibid.*, 44). Taip pat pažymi, kad vardų kategorijos presupozicija yra ne lingvistinė, o psichologinė.

W. Van Langendoncko požiūriu, tokią mintį nesunku nugincyti dėl tikrinių vardų aiškaus reiškimosi kaip kalbos sistemos vienetas. Tikriniai vardai turi gramatinę daiktavardžio formą ir reikšmę⁸ (*ibid.*, 44). Minėtą teoriją paneigia ir lietuvių kalbos asmenvardžių tyrimai, veikalai ir straipsniai.

Neuropsichologinė teorija teigia, kad vardažodžių reikšmė tekste yra tokia pati kaip ir įvardžių. Tačiau vardažodžių denotacinė reikšmė unikali ir nepriklausoma nuo konteksto, o įvardžių išryškėja tik kontekste. Toks teiginys leidžia daryti išvadą, kad patekęs į kitą kalbą ir pakeistas vardažodis iškreipia tikrąją denotacinę reikšmę.

W. Van Langendonckas pateikia sinchroninę tikrinių vardų tipologiją. Pagal ją tikriniai vardai skirstomi į keturis poklasius, kurie žymi perėjimą iš vieno lygmens į kitą: asmenų, gyvūnų vardai ir vietų pavadinimai sudaro pirmąjį poklasį. Jis yra pats svarbiausias, labiausiai prototipinis, jam priklauso tikrosios vardų lemos (angl. *proprial lemmas*) (*ibid.*, 324).

Tiek lingvistai, tiek antropologai sutaria, kad vardažodžiai yra universali lingvistinė kategorija. Tikrinių ir bendrinių žodžių skirtingą lingvistinį statusą įrodyti galima pasitelkiant gyvumo hierarchiją⁹.

Darytina išvada, kad asmenvardžiai laikytini kalbos sistemos dalimi, daiktavardžių poklasiu. Šiam poklasiui priklauso prototipiniai daiktavardžiai, kurių pirminė funkcija yra nurodyti objektą (asmenį)¹⁰. Tačiau tokie daiktavardžiai neturi leksinės reikšmės, „jų vardų negalima apibrėžti, todėl jų įtraukimo į kalbą nelydi naujos sąvokos skolinimasis“

⁸ Tikriniai vardai, kurie turi specifinę denotacinę reikšmę, vardų lemos (angl. *lemma*), kaip ir svarbūs kultūriniai vardai, yra įtraukiami į įprastus žodynus. Netgi jei informacija apie vardo turėtoją yra enciklopedinė, vardas yra kalbos sistemos dalis.

⁹ Gyvumo hierarchija remiasi kalbomis, kuriose pasireiškia pertrūkęs ergatyvumas (angl. *split ergativity*). Tokios kalbos vadinamos ergatyvinėmis, tačiau asmenvardžiai ir įvardžiai, t. y. kategorijos, užimančios aukščiausią poziciją gyvumo hierarchijoje, reiškiamos pagal akuzatyvinės kalbos modelį (Dixon 1979, 78 / dar žr. Ambranzas 2006, 50–52).

¹⁰ Plačiau žr. Langendonck 2007, 117 psl.

(Bartmiński 1992). Remiantis šia savybe nesunkiai galima vardažodžius supriešinti su bendriniais žodžiais: šie atlieka predikatinę, apibūdinamąją funkciją ir turi sąvokines reikšmes, kurios yra perkeliamos iš kalbos į kalbą.

2. Kitų kalbų asmenvardžiai senuosiuose raštuose

Lietuvių rašomosios kalbos istorijos pradžia tradiciškai laikomas XVI a. vidurys, kai išleistas Martyno Mažvydo „Katekizmas“¹¹. Pirmieji lietuvių kalba rašyti leidiniai buvo religinio pobūdžio: šventųjų gyvenimus pasakojantys, krikščionybės tiesas diegiantys, tikybos, apeiginiai dievą garbinantys tekstai. Tuo metu dar ne visi asmenys buvo įvardijami dvinare asmenvardžių sistema. Taigi natūralu, kad tokiuose raštuose itin nedaug pavardžių, dauguma vartojamų asmenvardžių – vardai.

Vardas yra daugelio ide. kalbų asmens įvardijimo pirmasis narys. Lietuvių kalbos vardynas viduramžiais buvęs tautinis, vyravo lietuviški vardai. Tam tikra vardų dalis, t. y. dvikamieniai vardai, atsirado dar tada, kai egzistavo ide. kalbų bendrumas. Tačiau daugumą dabar tradicinių laikomų vardų sudaro krikščioniški vardai. Daugiausia jų į kalbą pateko Lietuvai priėmus krikščionybę, t. y. XIV a. pabaigoje ir XV a. pradžioje (Vanagas 1982, 22). Tai greičiausiai buvo antroji, kaip teigia Z. Zinkevičius, krikšto vardų banga iš Vakarų. Taigi krikščioniškais, t. y. hebrajiškos, graikiškos ir lotyniškos kilmės, vardais ėmus krikštyti vaikus, jie natūraliai prisitaikė prie lietuvių kalbos: „patekę į lietuvių kalbos terpę tie svetimi vardai prisitaikydavo prie jos fonetinių bei morfologinių ypatybių, gaudavo saviems tikriniamis vardams artimas formas ir virsdavo tam tikrais tikriniais skoliniais, panašiais į bendrinius skolinius“ (Ambrazas 2008, 25). Pasitaikydavo ir germaniškos ar slaviškos kilmės vardų¹². Krikščioniškų vardų senuosiuose raštuose gausu: Augustina, Ambrašiejaus (Mažvydo „Katekizmas“), Marios, Douidui, Jons¹³ („Žemčiūga“), Dowida („Knyga nobažnystės krikščioniškos 1653“), Powilas (Daukšos „Postilė“), Gurgi¹⁴ (Bretkūno „Kancionalas“).

¹¹ Yra manančių, kad rašomosios kalbos istoriją skaičiuoti galima ir nuo ankstesnių metų, žr. Palionis 1995, 18–19.

¹² Plačiau žr. A. Vanagas „Mūsų vardai ir pavardės“.

¹³ Lotyniškas variantas Iohannes.

¹⁴ Vėliau tekste jau vartojamas Jurgis.

Tačiau senuosiuose raštuose nemažai ir beveik nepakeistų vardų formų. Tokie vardai išlaiko originalios kalbos formą, tik kartais pridedamos lietuviškos galūnės: IEHOVA („Žemčiūga“, išlaikyta visa lotynų kalbos asmenvardžio forma), Mattheuša (Chylinskio „Biblija“), Thamofiaus (Bretkūno „Kancionalas“), Martinas, (atioio) Titus (Daukšos „Postilė“), Hieronimas („Ziwatas“).

Nustatyti, kurie vardai yra sulietuvinti, o kurie vartojami originalia forma, kartais nėra itin paprasta. Identifikavimo sunkumą, kalbėdama apie Lietuvos bažnytinių knygų įrašus, minėjo A. Maciejauskienė. Ji teigė, kad kai „asmenvardžiai yra germaniškos arba slaviškos kilmės, nelengva atskirti, ar lietuvis įvardytas svetimės kilmės (skolintu arba suslavintu) asmenvardžiu, ar dokumente minimas asmuo yra svetimtautis“ (Maciejauskienė 1991, 9).

Visgi greičiausiai, kad buvo stengiamasi išlaikyti originalias svetimtaučių vardų formas. Tokios nuomonės laikėsi ir A. Girdenis. 1759 metais leisto „Ziwato“ indekse teigiama: „labai sunku patikėti, kad rašydamas, pavyzdžiui, Joachims vertėjas bandė perteikti tikrą tarimą – jis vargu ar galėjo skirtis nuo dabartinio *júokîms*“ (Girdenis, Girdenienė 1997, 37).

Kai vartojama konkretaus asmens pavardė, senuosiuose lietuvių kalbos raštuose ją stengtasi pateikti originalia forma, pvz.: Mart Luthera¹⁵ (Mažvydas 1993, 183), Lutherus, Cyrillus¹⁶ (Vaišnoro „Žemčiūga“), Iochimas Iurgis Rhetas („Knyga nobažnystės krikščioniškos 1653“, pirmasis puslapis), Ofterbergera (Bretkūno „Kancionalas“), Martina Luthera, Baltramieju Willenta (Lozorius Zengštoko „Enchiridionas“).

Čia suminėti asmenvardžiai užrašyti originalo kalba, tik visur nuosekliai pridėtos lietuvių kalbos galūnės. Tokia vartosena atitinka dabartinius kitų kalbų asmenvardžių vartojimo principus.

Kur kas rečiau, bet vartojamos ir grynai originalios formos, neturinčios lietuvių kalbos kaitybos rodiklių – galūnių, pvz.: Johannis Reusneri (Kleino „Grammatica Litvinica“ (1653). Pasitaiko panašių į Lietuvai atgavus spaudos laisvę vartotų asmenvardžių variantų (žr. 23–25 psl.). Pavyzdžiui, kai vardui pritaikoma lietuviška galūnė, o pavardė paliekama grynai originalo forma: per Lazaru Sengftack (Lozorius Zengštoko „Enchiridionas“).

¹⁵ Iš „Forma Chrikstima“.

¹⁶ G. Michelini parengtoje knygoje „Simono Vaišnoro 1600 metų „Žemczuga Theologischka“ ir jos šaltiniai“ pateikiamas ir originalo tekstas lotynų kalba – šios abi formos išlaikytos visai nepakitusios.

Tiesa, pasitaikydavo ir jau sulietuvintų formų, tai yra tokių, kokios buvo vartojamos šnekamojoje kalboje, pvz., Luterio (Daukšos „Postilė“), bet tame pačiame veikale užrašyta ir originali forma: Calwino. Tokių originalo kalba užrašytų formų, tik pridėjus lietuvišką galūnę, daugiau.

Beveik kelis šimtmečius besivysčiusi lietuvių rašomoji kalba XVII amžiaus pabaigoje ėmė smukti, menkėti. „Drauge su senstančių elementų nykimu XVIII a. vyko ir priešingas procesas – inovacinių reiškinių visuose rašomosios kalbos lygmenyse plitimas bei įsigalėjimas. (...) Nemažai tada atsirado ir nelietuviškų inovacinių sintaksinių konstrukcijų, ypač LDK, kurios drauge su leksinių svetimybų antplūdžiu lėmė šio krašto rašomosios kalbos degradaciją“ (Palionis 1995, 164).

XVIII amžiaus pabaigoje, po paskutinio Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimo, didžioji dalis Lietuvos prijungta prie Rusijos imperijos. Tuo metu lietuvių kalbos tolesnei raidai didžiulę įtaką darė rusų kalba. Jos papročiu imta rašyti ir lotyniško pagrindo abėcėlę vartojančių kalbų asmenvardžius, kuriuos rusai perrašydavo kirilikos rašmenimis. Kita vertus, „per vokiškus ir lenkiškus raštus plito ir originalo rašyba teikiamos lotynišką rašto sistemą turinčių kalbų vardų formos su pridėtomis lietuviškomis linksnių galūnėmis“ (Ambrazas 2008, 26).

XIX amžiaus pradžioje radosi vis daugiau literatų ir kultūros veikėjų, pasiryžusių gaivinti rašomąją kalbą: Dionizas Poška, Simonas Stanevičius, Simonas Daukantas, Kajetonas Nezabitauskis, Antanas Baranauskas ir kt. Taip pat imta leisti ir lietuvių kalbos gramatikas, iš kurių minėtini Augusto Šleicherio ir Fridricho Kuršaičio darbai¹⁷. Pastarojo gramatika itin rėmėsi visa „Varpo“ redakcija. 1890 metais V. Kudirka pagal ją sudarė „Statrašos ramsčius“. Tai buvo rašybos taisyklių sąrašas, kuriuo turėjo vadovautis rašantieji laikraščiu. Pažymėtina, kad šiame sąvade pirmą kartą aptariama ir įvairuojanti kitų kalbų asmenvardžių rašyba. Rekomenduojama nelietuviškus vardažodžius (antroponimus) rašyti pagal lietuviškąją tartį, o skliausteliuose nurodyti ir originalo rašybą. Teigiama, kad „svetimus vardus ir pavardes rašome taip, kaip ištariama, o kabėse pridedame kaip rašoma tam tikroje kalboje: Liuis (Lewes) Smails (Smiles) ir t. t. Atmain. šių dviejų žodžių: Liuis'o Smails'o, Liuis'ui Smails'ui ir t. t.“ (Palionis 1995, 243). Visgi 1889 metais V. Kudirka laiške Martynui Stankui vartojo originalią pavardę – Weyeris (Kudirka R 1990, 816). 1895 metais „Varpo“ komitetui redaktorius rašė:

¹⁷ Kaip lietuvių rašomoji kalba vystėsi amžiaus pabaigoje, rašoma antrajame ir trečiajame skyriuose.

Byrono misteriją (*ibid.*, 832); 1898 metais Petruui Mikolainiui – New York'e (*ibid.*, 842), Schiller'o, Słowacki'o (*ibid.*, 843), tais pačiais metais Jonui Žiliui – Schiekopp (*ibid.*, 859). Siųsdamas Šilerio „Vilių Telį“ V. Kudirka viliasi, kad rankraštyje niekas nebus keičiama ir teigia, kad „svetimus vardus, geriau sakant, pravardes ypatų, rašiau taip, kaip rašoma originale, tik prie galo pridėdamas apostrofą su pabaiga linkio: Rudenz'o, Rudenz'ui, Rudenz'ą ir t. t.“ (*ibid.*, 848).

Šie pavyzdžiai aiškiai rodo, kad „Statrašos ramsčiuose“ suformuluota kitų kalbų asmenvardžių rašymo taisyklė galėjo būti skirta tik tam tikriems tekstams. Neatmestina prielaida, kad V. Kudirka taisyklę taikė diferencijuotiems pagal pobūdį tekstams, t. y. skirtiems plačiajai visuomenei. Labiau išsilavinusiems skaitytojams kitų kalbų asmenvardžiai turėtų būti teikiami originalo forma, taip, kaip V. Kudirkos laiškuose.

Iš to, kas pasakyta, darytina išvada, kad originalios kitų kalbų asmenvardžių formos buvo vartojamos nuo raštijos pradžios. Pradėjus formuoti rašomosios kalbos tradicijai kelta itin daug klausimų, susijusių su kalbos gaivinimu ir gryninimu, bet iki V. Kudirkos darbinių taisyklių svetimvardžių rašymas buvo tarsi paliktas spręstis savaime.

3. Kitų kalbų asmenvardžiai Lietuvos periodinėje spaudoje (1883–1940)

1864 m. caro valdžia uždraudė Lietuvoje spausdinti, vežti ir platinti lietuvišką spaudą lotyniškais rašmenimis. Tačiau jau XIX amžiaus pabaigoje, itin suaktyvėjus tautiniam judėjimui, imta leisti pirmuosius¹⁸ lietuviškus laikraščius – „Aušrą“ (nuo 1883 m.) ir „Varpą“ (nuo 1886 m.). Kartu su rašytinės kalbos atgimimu iškilo ir daug kalbos vartojimo klausimų. Spaudoje neišvengiamai vartoti kitų kalbų asmenvardžiai, taigi susidurta ir su jų užrašymo problema. Toliau apžvelgiama periodinės spaudos, leistos iki 1940 metų¹⁹, svetimvardžių vartoseną.

¹⁸ Mėginimų leisti spaudą būta ir anksčiau: 1856 m. pabaigoje L.Ivinskis sudarė pavyzdinį laikraščio „Aitvaras“ numerį, lietuviai studentai 1875–1876 m. Peterburge leido hektografuotus laikraštėlius „Kalvis melagis“, Prūsijoje įsteigta draugija mėgino Lietuvoje platinti M. Šerniaus redaguotą „Lietuvišką ceitungą“. Visgi tradiciškai pirmaisiais atgimimo laikraščiais laikomi „Aušra“ ir „Varpas“.

¹⁹ Sovietų Sąjungos okupacijos metais leista spauda duomenis iškreiptų dėl tuomečio politinio pobūdžio kalbos tvarkymo.

Nepriklausomos Lietuvos spaudoje vartojamus kitų kalbų asmenvardžius pagal tai, kaip jie rašomi, galima skirstyti į kelias grupes. Kitos kalbos asmenvardį lietuviškame tekste vartoti galima keliais būdais. Dabartiniu požiūriu²⁰ rišliame tekste vartojant kitos kalbos asmenvardį originaliąja forma, jį būtina sugramatinti, t. y. pritaikyti prie lietuvių kalbos sakinio konstrukcijos. Dabartiniai gramatinimo principai nurodyti įvade (5–6 psl.). Tačiau pažvelgus į pirmąją Lietuvos periodinę spaudą, akivaizdu, kad tuo metu nustatytų taisyklių, kaip gramatinti kitų kalbų asmenvardžius, tiksliau – apskritai, kaip juos rašyti, nebuvo. Minėtieji asmenvardžiai užrašomi labai įvairiai, skiriasi ir nuomonės dėl vartojimo principų.

3.1. Originalioji vartosena

3.1.1. Originali forma ir apostrofu atskirta lietuviška galūnė

Remiantis galiojančiu nutarimu dėl svetimvardžių rašymo, apostrofas vartojamas, kai nelietuviškas asmenvardis baigiasi netariama balse *e* arba netariama priebalse. Tokios vartosenos atvejų nemažai aptariamąjoje spaudoje, tačiau ne rečiau spaudos puslapiuose pasirodydavo ir kitokių formų. Daugelio kalbinė motyvacija gana aiški ar nesunkiai identifikuojama, tačiau yra ir tokių apostrofo vartojimo atvejų, kurie sunkiai paaiškinami. Tokius atvejus linkstama sieti tiesiog su svetimumo žymėjimu.

XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pradžios periodinėje spaudoje, kaip minėta, tam tikrais atvejais (kai kitos kalbos asmenvardis baigiasi netariama balse ar priebalse) originaliąją formą ir lietuvišką galūnę skiria apostrofas, pvz., Don Pedro'ui (*Varpas* 1890), Gladstone'as (*Varpas* 1895), Carnegie'o (*Varpas* 1903), Coleridge'o, Racine'o, Gide'as (GK 1934), Maupassant'as (GK 1935), Roland'o, Benveniste'o (GK 1937), Goddard'o (TS 1925). Toks kitų kalbų asmenvardžių gramatinimo variantas minimas ir dabartinėse taisyklėse.

Nagrinėjamos spaudos puslapiuose nemaža tokių atvejų, kai apostrofas dedamas ne tik tuomet, kai nelietuviškas asmenvardis baigiasi netariama priebalse ar balse *e*, bet ir tuomet, kai asmenvardis baigiasi tariama priebalse. Vienas iš atvejų – kai apostrofas skiria lietuvišką galūnę ir priebalsę, kuri tariama kitaip, nei ją žyminti raidė, pvz.:

²⁰ Laikomasi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 1997 m. birželio 19 d. nutarimo Nr. 60.

Hunnius'o, Georg'o, Oustric'o (NR 1931), Tadeusz'o (Gabija 1907), Schoenke's (TS 1902).

Dažniausiai apostrofas dedamas nemotyvuotai, nepriklausomai nuo to, po kokios priebalsės ar balsės jis vartojamas: Puzyn'o, Maxim'o, Edison'o (*Varpas* 1889), Spencer'is, Bismarck'ui (*Varpas* 1890), Lassal'us (*Varpas* 1895), Wojewski's, Rogalski's, Gladston'o (*Varpas* 1903), Jireezek'o, Slchiekopp'o (*Aušra* 1883), Viliums Ross'as, Dietenbach'ą (*Aušra* 1884), Bopp'o, Grimm'o (*Aušra* 1885), Kamper'is, Kolmar'as (*Aušra* 1886), Jacobs'o, Jones'o (GK 1936), Klingenberg'is (TS 1896), Biehler'is, Ruhig'ą, Tetzner'is, Ivanovski's, Zycki's, Oginski's (TS 1897), Herbst'o (TS 1898), Lassberg'is, Pichon'o (TS 1899), Ercberger'is, Weber'is, Ropp'as (TS 1917), Kühlmann'o, Hermanas Sudermann'as, Kügler'is, Falkenhausen'as (TS 1918), Hymans'ui, (TS 1920).

Apostrofas išvardytuose pavyzdžiuose vartojamas visose pozicijose, jis atlieka tam tikrą svetimvardžio rodiklio funkciją. Tokią nuomonę dar labiau stiprina tai, kad minėtasis ženklas pasitaiko ir tokioje pozicijoje, kai skaido priebalsio minkštumą žymintį ženklą ir balsį ir taip sudaro lietuvių kalbai nebūdingą darinį – hiatą, pvz., Jazovski'o, Oginski'o, Kulakvirski'o (*Varpas* 1889), Vespuci'o (TS 1900), Madzini'o (*Varpas* 1905). Taip pat pažymėtina, kad tokio principo laikomasi ne vien užrašant kitų kalbų asmenvardžius, bet ir kitus onimus, tarkim, leidinių pavadinimus: „Zurnal'ą“²¹, „Miestnik's“²².

Vėlesnių metų leidiniuose apostrofo kaip svetimvardžio rodiklio imama atsisakyti, spaudoje po truputį įsigali formos, kai lietuviška galūnė dedama tiesiai prie originalo kalbos asmenvardžio. Tokia tendencija gana ryški. Spaudoje atsiranda keli to paties asmenvardžio užrašymo būdai – Volter'is ir Volteris (TS 1897). Polinkį atsisakyti apostrofo puikiai iliustruoja 1933 metų „Gimtosios kalbos“ antro sąsiuvinio korektūros klaidų įrašas „išspausdinta „Reuter'is“, o turi būti „Reuteris“ (GK 1933).

Pasitaiko ir tokių atvejų, kai apostrofas skiria lietuvišką galūnę nuo asmenvardžio originaliosios formos, kuri tariama keliomis balsėmis: Delacroix'o (MK 1925). Tai rodo, kaip galima apsirikti, nežinant tikslaus tarimo: garsaus prancūzų dailininko pavardė tariama [dəlakra:].

²¹ Lenkų leidinio pavadinimas.

²² Laikraščio pavadinimas.

Tuo laikotarpiu, kai tam tikruose leidiniuose²³ apostrofas buvo vartojamas vis rečiau ir ėmė įsigalėti formos be jo, šis ženklas tarsi atsiranda tuose svetimvardžiuose, kurie skamba panašiai kaip lietuviškieji. Gavę lietuvių kalbos galūnę tokie kitų kalbų asmenvardžiai ištariami visai kaip savi ir gali sukliudyti klausytojui identifikuoti minimą asmenį. Remiantis šiuo požiūriu lyg ir pastebima tendencija lietuvišką galūnę apostrofu skirti nuo tų kitų kalbų asmenvardžių, kurie panašūs į lietuviškus, pvz., Majer'ui (TS 1899), Henrich'ą (1896), Ciciel'is (TS 1920). Tačiau tokio vartosenos aiškinimo neparemia formos su lietuvių kalbai nebūdingais balsių junginiais ar geminatomis, pvz., Schoenke's (TS 1902), Nesselmann'ą (TS 1897).

Siekiamybę kitų kalbų asmenvardžius išskirti iš lietuviškųjų rodo skirtingas asmenvardžio užrašymas pirmą kartą jį minint. Rišliame tekste svetimvardžių originalios formos su apostrofais vartojamos tik pirmą kartą, toliau galūnę dedama tiesiai prie kamieno, pvz., Lechert'o (toliau – Lechertas) (TS 1900). Kitas atvejis, kai skiriasi pirmo karto vartosenos, – apostrofo vartojimas minint ne pirmą kartą: Amerigo Vespuci (toliau – Vespuci'o) (TS 1900).

3.1.2. Originali forma ir lietuviška galūnė

Originalių formų su lietuviškomis galūnėmis pirmuosiuose lietuvių kalbos periodiniuose leidiniuose pasitaikydavo mažiau nei formų su apostrofais (žr. 3.1.1). Tokios formos vartojamos „Aušroje“, „Varpe“ ir „Tėvynės sarge“: Weissellio, Slchützo (*Aušra* 1883), Henebergeris, Völkeliui (*Aušra* 1884), Ottokaras (*Varpas* 1891), Geidelbergą (*Varpas* 1895), Wierzbickis, Geitlerio (*Varpas* 1903), Ellioto, Schellui, Reussneris, Reussnerio, Dragomanovo (*Varpas* 1905), Köhlas, Uhlandas, Raehlmano, Cumftą (TS 1896), Monvoe, Kurszaicziui, Schleicheriui, Kojalavicziui (TS 1897), Boeckerio, Sztrappo, Merzbacho (TS 1899), Kossarzewskio, Bernhardaus von Zandlen (TS 1901), Corrigami (TS 1902). Kai pradėjo eiti pirmieji lietuvių spaudos numeriai nebuvo nei svetimvardžių vartojimo taisyklių, nei jokios tradicijos, taigi nebuvo praktikos ir pavyzdžio, kuriuo būtų galima remtis. Minėtuose leidiniuose vartotos originalios formos taip pat gana įvairuoja linksnių vartojimo požiūriu. „Tėvynės sarge“ gausu atvejų, kai ne tik vardininko²⁴, bet ir kitų linksnių pozicijoje pateikiamas tik

²³ Kalbama tik apie tuos leidinius, kuriuose apostrofo vartosenos gana reta.

²⁴ Apie rišliame tekste nelinksniuojamus vardininkus žr. 23–25 psl.

svetimvardžio kamienas, nepridedant jokios galūnės, pvz.: Hughes (nom.), Bosse (acc.) (TS 1896), Jeanselme, Tahan, Gunard, Guilnard (gen.) (TS 1897), Nesselrede (dat.) (TS 1900).

Pastebėtina tai, kad tame pačiame leidinyje būdavo pavartojami abu to paties asmenvardžio ar kelių panašių asmenvardžių užrašymo būdai, plg. 1884 metų „Aušroje“ esančias formas Geitter’io ir Geitteris, 1924 metų „Keturiuose vėjuose“ užrašytus Vinokur’as ir Chliebnikovas. Dvejopa svetimvardžio vartoseną rasta ir J. Jablonskio gramatikoje: Schleicher’is ir Schleicheris (Jablonskis 1935, 92). Turint omenyje, kad kalboje keičiantis kokiai formai kurį laiką gali egzistuoti keli variantai, tokia tendencija ne be pagrindo laikytina kalbos norminimo pasekme.

Kaip minėta, XX amžiaus pirmaisiais dešimtmečiais formos su apostrofais ilgainiui nyko ir dominuojančią poziciją užėmė originaliosios sugramatintos formos. Tokių formų daugiau spaudoje, leistoje po 1930 metų: Carlo Sandburgo, Hauptmannui, Engelsas, Heringas (TF 1930), Charlottos Brontės (GK 1933), Sinclairo, Henri Fordą, Hauptmanno, Zolos, Hermanno, M. Niedermanno, A. Senno, Blümelį, J. Riesą (GK 1939), Böcklino, Tomas Vilsonas (NR 1931), Leskieno, Szoberio, Grimmas (GK 1934), Erdmanno, Spitzeris (GK 1935), Celsijaus, Reomiūro, Farenheito, K. Nitschas, W. Doroszewskis, Szoberis, Wosslerio, L. Weissgerberio (GK 1936), Bezenbergeris, Hoesslinas, Krodenas, Goethė, Novalis, Hoelderlinas, Nietschė, Fraenkelis, Trautmannas (GK 1937), Niedermannas, Hjalmaras Lindrothas, Wackernagelį, Sennu, Zolos (GK 1938), Marras, Marro, Kraszewskis, Hutschesonas, Schleicherio, Brückneris (GK 1940), Suvoriną, Wojnowskį (NR 1932).

Akivaizdu, kad tarpukario Lietuvos periodinė spauda kitų kalbų, vartojančių lotynišką abėcėlę, asmenvardžius stengėsi vartoti pagal dabartinius principus – prie originalios formos pridedant galūnę (su apostrofu arba ne). Remiantis pateiktais pavyzdžiais, galima manyti, kad tarpukariu Lietuvoje bandyta nustatyti kitų kalbų asmenvardžių rašymo taisyklės. Žvelgiant į pateiktus pavyzdžius, neatmestina, kad tos taisyklės buvusios tokios pat kaip dabartinės (ar bent jau didžiąja dalimi panašios²⁵). Tai

²⁵ Remiantis tokiais kitų kalbų užrašymo pavyzdžiais, kaip Oustric’o, Georg’o, Hunnius’o (*Naujoji Romuva* 1931), galima manyti, kad apostrofas bandytas apibendrinti ir tose pozicijose, kai lietuviška galūnė skiriama nuo originalo kalbos priebalsio, kuris tariamas kitaip nei rašomas, plg. Georg’o tariama Džordžo.

neginčija tokie pavyzdžiai, kai apostrofas vartojamas tik netariamai originalo kalbos balsei ir lietuviškam morfologijos rodikliui skirti, pvz., Montaigne'is (GK 1933).

Pastebėtina, kad jau pirmuose tam tikrų leidinių, pvz., „Gimtosios kalbos“, numeriuose dominuoja originalios formos su lietuviška galūne be apostrofo²⁶. Apskritai minėtas laikraštis laikėsi gana nuoseklios kitų kalbų asmenvardžių vartosenos. Tarpukariu leidinį redagavo J. Talmantas, L. Dambriūnas ir P. Jonikas. J. Talmantas buvo vienas iš Rašybos komisijos, 1933 metais išleidusios knygelę „Rašybos reforma“, narių ir 1938 metais pasirodžiusio lietuvių kalbos rašybos vadovėlio sudarytojų. Šiuose leidiniuose numatytų vartosenos principų ir buvo laikomasi „Gimtojoje kalboje“²⁷. Pavyzdžiui, pavardės, kurios baigiasi –e, rašomos su galūne –ė, taip, kaip numatyta minėtuose leidiniuose: Goethė, Heinė, Nietschė, Georgė (GK 1937). Tam tikrais atvejais šį dėsnį bandyta taikyti ir moteriškoms pavardėms: Charlottos Brontės „Janę Eyrę“ (GK 1933).

Kituose leidiniuose tokios sąlyginai vienodos vartosenos nebuvo. Tarkim, „Mūsų kalba“ vartojo tiek sulietuvintas, tiek originalias formas. Tačiau pasirinkus pastarąjį variantą, asmenvardžiai nebuvo gramatinami. Tokią vartoseną, kaip iš esmės griaušančią sistemą ir įteisinančią grynuosius kamienus, smerkė ir XX amžiaus, ir dabartinės polemikos atstovai.

Kitų šalių moterų pavardės aptariamose periodinėje spaudoje gana retos, taigi ir diskusijų dėl jų rašymo daug nebūta. Viename iš 1937 metų „Gimtosios kalbos“ straipsnių svarstoma, kaip teikti moteriškas pavardes, jei vyriškos rašomos originalo forma. Straipsnio autoriaus A. Gražvydo manymu, kitų šalių moterų pavardes derėtų teikti pagal Lietuvoje galiojančią tvarką nurodant socialinį statusą: „kitataučių moterų pavardžių plačiau lietuvių visuomenei nebus galima rašyti kita sistema, kaip atitinkamos vyrų pavardės. Jei rašysime ponas Schleicheris, ponas Hermannas, tai šalia to turėsime rašyti ponia Schleicherienė, Hermannienė, ne ponia Schleicher, Hermann. Kas kita yra nekaitomosios pavardės: šalia ponas Marouzeau sakysime ir ponia Marouzeau“ (GK 1937, 2 Nr., 66 psl.). Tokia vartoseną dėl paprasto praktinio aspekto – neištekėjusių ir ištekėjusių moterų nustatymo keblumo – nebuvo palaikoma ir neįsigalėjo. Spaudoje daugiau nuomonių šiuo klausimu nepasirodė.

²⁶ Žinoma, išskyrus tuos atvejus, kai jis būtinas.

²⁷ Plačiau apie šiuos leidinius ir juose išdėstytus kitų kalbų asmenvardžių vartosenos dėsnius žr. 4 skyrių.

Dėmesys atkreiptinas į tokius atvejus, kai vardo ir pavardės rašymas skiriasi. Tokią vartoseną galima padalyti į dvi grupes. Pirmoji – kai vardas lietuvinamas, o pavardė lieka originalios ar sugramatintos formos, pvz., Jono Ernesto Smoler'io (*Aušra* 1885), Konradas von Thierberg (Varpas 1895), Cecilės Rhodes (Varpas 1903), Hijacintas Loyson (Varpas 1904), Juozas Madzini (Varpas 1905), Jonas Otrębskis (GK 1940), Jonas Funck (TS 1902). Lietuviai dar XV amžiuje skolindamiesi krikščioniškuosius vardus juos adaptuodavo prie savo kalbos. Galima teigti, kad tai tos pačios pastangos vardus padaryti kuo lengviau ištariamus. Pavardės savo ruožtu sąlyginai naujas reiškinys. Tuomet, kai vyko pirmieji kalbų kontaktai, pavardžių sistemos dar nebuvo, taigi nesusiformavo ir jų skolinimosi tradicijos. Gali būti, kad dėl to jos ir liko originalios formos – paprasčiausiai nebuvo jų užrašymo praktikos.

Antroji grupė – kai abu asmens įvardijimo nariai vartojami originaliomis arba sulietuvinatomis formomis, tačiau linksniuojama tik pavardė, o vardas – ne: Niceno Kredą (TF 1930), Loyd Džordžą (KV 1924), Fritz Reuteris (GK 1933), Maurice Baringas (GK 1936), Hugo Weberiui (GK 1938), Romain Roland'o (GK 1937).

3.1.3. Originali forma ir adaptuota forma skliausteliuose

Tokių formų lietuvių spaudoje nedaug: Rio-Janeiro (isztark Žaneiro) (*Aušra* 1883), Michael Faraday (tark Maikel Faradei)²⁸, Humprhy Davy (tark Devi) (NR 1931), Jons Law's (išnašoje „skaityk – Džon Lio“) (*Varpas* 1891), Pace (skaityk – Pės) (*Varpas* 1903), Julius Moreau (=Moró) (TS 1900). Dvigubas asmenvardžio užrašymas būdingas ankstesnių metų leidiniams, vėliau tokių pavyzdžių nerasta. Lietuviška forma čia vartojama grynai praktiniais sumetimais: ją visais atvejais „pristato“ imperatyvinė veiksmažodžio forma arba lygybės ženklas. Diskusijos dėl tokio galimo svetimvardžių vartojimo kilo XX amžiaus pabaigoje. Kai kurių kalbininkų šis variantas siūlytas kaip kompromisas ginčui dėl rašybos spręsti. Dėl per daug užimamo spaudos ploto toks variantas neprigijo ir plačiau svarstytas nebuvo.

²⁸ Tame pačiame straipsnyje pateikiama aptariamo asmens nuotrauka, po kuria parašyta „Mykolas Faradėjus“. Tai atvirkščias dabartinėms normoms vartojimas – kai tekste paliekama originali forma, o nerišiamame tekste lietuvinama, netgi keičiamas vardas.

3.2. Adaptuota vartosena

3.2.1. Adaptuota forma

Sulietuvintos kitų kalbų asmenvardžių formos vartojamos įvairiau nei originaliosios. Tai leidžia manyti, kad tokio vartojimo praktikos nebuvo. Kai kurie asmenvardžiai adaptuojami remiantis tam tikrais kriterijais, pvz., 1926 metų „Gimtojoje kalboje“ pavartotos formos Celsijaus, Reomiūro, Farenheito aiškiai siejamos su kalboje dažnai vartojamais apeliatyvais, kilusiais iš minėtų antroponimų.

Kai kurios sulietuvintos pavardės žymi to meto (ar ankstesnių laikų) garsiausių politikos, meno, kultūros veikėjus: Marksas (TF 1930), Čaplino, Kantą, Džordžą, Klodelis (KV 1924), Dikensas (GK 1933), Viktoro Hugo (GK 1936), Frankas, Zolios (GK 1939), Kuršaitį, Šleikerį²⁹ (TS 1897).

Daugelis šios grupės asmenvardžių sulietuvinti tvarkingai, pvz., Tomas Vilsonas (NR 1931), Velingtono, Nelsono, Blūchero, Šleicheris, Leskynas (MK 1925), Becenbergerio, Miūlenbachas, Mickevičiui (MK 1926), Grimų, Haufo (MK 1927), Šifo (TS 1920), Kodis (TS 1923), Orževskio (TS 1896), Fišerio (TS 1897), Gilferdingą, Kaufmanas (TS 1899), Hertlingo, Loid Džordžas (TS 1917).

Tačiau kai kuriuose leidiniuose kitų kalbų asmenvardžiai tik transkribuojami, bet nelietuvinami, jie neturi lietuviškos atitinkamo linksnio galūnės: Levicki, Liudinski, Holubovič, Sevriuk (TS 1917), Loid Džordž (TS 1923), Loid Žorž (TS 1920), Kaktinš (NR 1931), Dumesnil (1935), Čarl Čaplino (KV 1924), Ivan Fiodorov (TS 1897).

Rasta ir formų, kurias neaišku, kokiam tipui priskirti: Kossarževskis, Šilleris, Grigalius Jussapas (TS 1896), Hallėj (MK 1925). Šiuos asmenvardžius bandyta pateikti lietuviškai, bet išlaikant originalo kalbai būdingų bruožų: rašant geminatas, nenurodant linksnio galūnės.

Pastebėtina, kad adaptuotos moterų pavardės paliekamos „grynojo kamieno“: Fletčer (Varpas 1905), Džonson (NR 1931), Astos Nilsen (KV 1924).

Dabartinėse kitų kalbų asmenvardžių vartojimo taisyklėse numatyta, kad kalbų, kurių abėcėlė nelotyniško pagrindo, asmenvardžiai transkribuojami. Dėl istorijos nulemtu nuolatinio kalbų ir kultūros susisaistymo rusų kalbos žodžiai visuomet užėmė

²⁹ Vėlesniame tų pačių metų numeryje šie svetimvardžiai vartojami originalia forma: Kurszaicziui, Schleicheriui (TS 1897).

išskirtinę lietuvių kalbos leksikos dalį. Taigi ir rusų kalbos asmenvardžiai vartoti gana išskirtinai. Neskaitant atvejų, kai vartojama pagal dabartines taisykles: Olesnickis, Mogilinskis (Varpas 1905), Ilija Jasvoinas (GK 1936) ir pan., nemažai ir gan keistos vartosenos: Muraviovo (TS 1897) vietoje Muravjovo, Sołowjowas (TS 1898), Walujewui, Murawiwui (TS 1899). Tokią vartoseną paaiškinti galėtų nebent lenkų kalbos įtaka. Juolab kad draudimas įsigalėjo lietuviškiems žodžiams „lenkų abėcėle“ rašyti.

Pasitaiko ir adaptuotos vartosenos atvejų, kai galūnę nuo asmenvardžio kamieno skiria apostrofas, pvz., Dragomirov'o (Varpas 1890). Toks rašymo būdas suponuoja poreikį rišliame tekste kitų kalbų asmenis koku nors būdu išskirti iš savųjų. Rusų kalbos asmenvardžiai (maždaug) nuo XX amžiaus ketvirtojo dešimtmečio visi be išimties imti transkribuoti .

3.2.3. Adaptuota forma ir originali forma skliausteliuose

Kaip ir originalių formų ir adaptuotų skliausteliuose, adaptuotų formų ir originalių skliausteliuose lietuvių pirmojoje periodinėje spaudoje nėra daug: Kuršaičio (Kurschat'o) (Varpas 1890), Š. F. Lomono (Lhomond), E. Ropas (Ropp) (TS 1897), Draučiniui (Drohiczyn) (TS 1896), Eduardas Dženneris (išnašoje – Jenner) (TS 1898), Adeso (Odessos), Kundraitis (Kondratawiczē) (Aušra 1983), Jūdgiriu kalnino (Schwarzwald'o) (Aušra 1884), Al Bėnas (Bain) (Aušra 1885), Gijo (Guyau) (Varpas 1891), Rehechuzeno (Rehehuzens), Dreselio (Dressels), Glykas (Glüks), Jokūbas Langė (Jekabs Lange) (MK 1926). Kai kurios skliausteliuose nurodomos formos linksniuojamos atitinkamai pagal tekste vartojamą linksnį, kai kurios – ne.

3.3. Vardininko problema

Pažymėtina, kad yra ir tokių atvejų, kai to paties kitos kalbos asmenvardžio vardininko linksnio forma skiriasi nuo kitų linksnių. Plg. prie originalo kalba užrašyto svetimvardžio vardininko Dragomirov rasta ir kilmininko forma Dragomirov'o (Varpas 1890).

Dabartinės kitų kalbų asmenvardžių vartojimo taisyklės nurodo, kad pavartotos skliausteliuose arba nerišliame tekste (pvz., bibliografijoje, reklamoje ar informacijoje), autentiškos formos gali būti rašomos be lietuviškų galūnių. Tačiau toks vartojimas rišliame tekste nėra teiktinas. Apžvelgiamoje lietuvių periodinėje spaudoje gana nemažai atvejų, kai tokios formos vartojamos ir rišliame tekste. Tiesa, autentiškos formos be lietuviškos galūnės vartojamos tik vardininko linksniu: Wells, Johannes R. Becher (TF 1930), François Villon, Teo-van-Desburg, Severnini (KV 1924), E. Džonson (NR 1931), Voltaire (Varpas 1891), Sienkiewicz (Varpas 1895), Stead (Varpas 1903), Schell³⁰ (Varpas 1904), Dragomanov, Gustav Gibbard (Varpas 1905), Nenry Schielmann (GK 1938), Faidutti (NR 1932), Milosz (MK 1926), Pueyrredon, Marchetti Selvagiani (TS 1920), Weygand, Chigi, Gentile, Civelli, Pastiglione, Rosini, Fecht, Jarres, Streezemann, Gessler, Braun, Luther, Seyering, Gröner, Belanant, Reynand, Clementel (TS 1923). Kai kurios galūnės neturinčios formos yra pateikiamos skliausteliuose: Waissel, Schütz, Hartnoch (Varpas 1903), (...) istorikus (Solovjov) (TS 1896).

Pastebėtina, kad esama atvejų, kuriuos lengva paaiškinti dabartinėmis taisyklėmis, plg., viename iš 1924 m. „Keturių vėjų“ numerių po nuotrauka asmenys išvardyti be galūnių (V. Šklovskij, Stern, R. Jakobson, B. Arvatov), tačiau tekste šios pavardės linksniuojamos.

Rasta atvejų, kai keli vienas šalia kito asmenvardžiai vartojami skirtingai, pvz., Selmę Lagerlöf ar Sigrid Undset (GK 1933). Deja, tokio vartojimo motyvacija nėra aiški.

Įvairuoja ir vardininko linksnio formos, pvz., Klingenbergis šalia Klingenberg'is (TS 1896). Apie apostrofo vartojimo tendencijas žr. 3.1.1.

Pažymėtina, kad visgi daug daugiau atvejų, kai vardininkas gramatinamas: Spencer'is (Varpas 1890), Henebergeris, Ross'as, Geitteris (Aušra 1884), Dr. Ochorovicz'ius, Schleicher'is (Aušra 1885), K. Marksas, Fr. Engelsas, Heringas (TF 1930).

Įdomiai asmenvardžių perskaitymo problema sprendžiama viename iš „Trečio fronto“ numerių – šalia autentiška forma pateikto asmenvardžio skliausteliuose nurodoma, kokios tautybės yra asmuo: Liam O'Flaherty (anglas), Martin Anderson

³⁰ Kiti šio asmenvardžio linksniai tame pačiame straipsnyje galūnę gauna, pvz., Shellui.

Mexö (danas), Theodor Dreiser (amerikietis) (TF 1930). Tautybė nurodo, kokia kalba pateiktas asmenvardis, taigi inicijuoja teisingą jo perskaitymą.

Atkreiptinas dėmesys, kad rišliame aptariamose periodinėse spaudoje tekste pasitaiko ir grynojo kamieno svetimvardžių, vartojamų kitais linksniais: Paul Bourget (gen.) (GK 1934), Margherita Sarfatti (gen.), Mussolini (gen.) (TS 1923), Fedeli, Rocco, Ginrati (gen.) (TS 1925).

Darytina prielaida, kad pirmojoje ir XX amžiaus periodinėje Lietuvos spaudoje kitų kalbų asmenvardžius stengtasi pateikti kuo labiau atitinkančius originalios kalbos formą. Todėl kai lietuvių kalbos sistema reikalauja linksnio, bet informacijai ir sakinio žodžių tarpusavio santykiams suvokti tai nebūtina – vartojamas svetimvardžio kamienas. Kadangi vardininko linksnis yra nežymėtasis narys linksniavimo sistemos požūriū ir jis gali būti suvokiamas net kai neturi gramatinio žymiklio, šiuo linksniu ir vartojamos originalios formos.

3.4. Kitų kalbų asmenvardžių rašymo klausimu

Kitų kalbų asmenvardžių vartojimo klausimais rašyti pradėta dar XIX a. pabaigoje. Pirmieji vartojimo aptarimai tebuvo pavienės mintys, išsakytos lyg tarp kitko, paraštėje, pvz., „‘Moygī‘ lietuviai ‚Moigisu‘ vadina. Moigisas, kaip Imbrasas. Nežinau, kamę tiesa.“³¹. 1902 metais „Tėvynės sarge“ pasirodė pirmasis praktinio pobūdžio patariamasis straipsnis „Kaip reikia išarti vardus Amerikos miestų, ulyčių ir t. t.“. Jame pateikiama, kaip tarti vietovardžius; pabrėžiama, kad negalima *w* keisti į *u* ar *v* – nes tai tarpinis garsas, todėl būtina pateikti transkripciją.

Prasidėjus XX amžiū spaudoje rodėsi vis daugiau ir ilgesnių pamąstymų dėl kitų kalbų asmenvardžių vartojimo. Nors tuometinėje lietuvių periodinėje spaudoje ir nebuvo nusistovėjusios aiškios vartosenos, tačiau jau bandyta spręsti šią problemą. Kaip ir dabartinė polemika, tuometė periodinė spauda dalijosi į dvi stovyklas – manančiuosius, kad asmenvardžiai nekraipytni ir neverstini į kitas kalbas, ir besilaikančiuosius nuomonės, kad bet kokios kalbos asmenvardis adaptuotinas prie kalbos, kuria jis vartojamas. Tuometę situaciją geriausiai atspindi „Gimtosios kalbos“

³¹ Vaižganto rašytas straipsnis, „Tėvynės sargas“, 1898.

atsakymas į klausimą „Liet. aidas rašo Chautemps, o Liet. žinios Šotan. Ar tai yra leistina?“. „(...) tai klaidina visuomenę. Mes esame patys kalti, kad daugiau kaip per dvidešimt nepriklausomybės metų neįstengėme sutvarkyti net pačių reikalingiausių kasdieninių dalykų rašymo. (...) O tuo tarpu tenka pastebėti, kad mums netinka nei vienas, nei kitas aukščiau minėtasis rašymas: mūsų, linksniuojamajai, kalbai geriausiai tinka Šotanas arba Chautempsas. Dėl vieno iš tų dviejų rašymo reikia tik sutartinai nusispręsti“ (GK 1933).

1883 metų „Aušros“ numeryje apie asmenvardžių rašymą tik užsimenama, kad „lietuviai lenkiškų pavardžių nešiotojai pradeda atsibusti [...] pavardes su lietuviškais baigmenimis rašyti. Teip raszo „Vitkovski“ savo pavardę *visose kalbose*³² „Vitkauskis“. Lietuvių pavardžių rašymas lenkiška forma, kaip minėta, nėra šio darbo objektas. Visgi tokia nuomonė gali būti svarbi tyrimui, nes ji suponuoja, kad asmens pavardė visomis kalbomis turėtų būti užrašoma taip, kaip nacionaline kalba.

Tame pačiame „Aušros“ numeryje P. Mažutis rašo: „lietuviški vardai maskolių ir vokiečių raštuose taip sukraipyti, jog dažnai neaišku, kaip iš tikro lietuvių kalba skamba.“ Tokią nuomonę taip pat galima priskirti prie pirmosios stovyklos atstovų.

Kai kurie autoriai priešinosi, jų nuomone, perdėtam kalbos grynimui, purizmui. A. D. raidėmis pasirašęs autorius straipsnyje „Į rašytojus žodelis“ (TS 1897), rašo: „...svetimosios pavardės esančios rašytinos be pakeitimo, kaip Petrov, Spaskij, Schönbor, tik pridėdant jų ištarimą, pvz., Rochefort (Rošfor).“

Iš XX a. pirmosios pusės periodikos kalbos klausimais daugiausia domėtasi ir rašyta „Gimtojoje kalboje“. Šiame leidinyje spausdinti išsamesni ir jau labiau argumentuoti straipsniai aptariamam klausimui. 1934 metais pasirodė Valentino Gustainio straipsnis „Rašybos reforma – ar tikrai ji jau taip reikalinga“. Autorius ironiškai pašiepia tuos, kurie kitų kalbų asmenvardžius adaptuoja, ir vadina juos visų kraštų „specialistais“, svetimus vardus bei pavardes taip sulietuvinančiais, kad jų negalima suprasti nei iš transkripcijos, nei iš ištarimo. V. Gustainis savo poziciją argumentuoja netinkamos informacijos pateikimu ar jos iškraipymu: „Štai neseniai atsistatydinęs Paryžiaus policijos prefektas Chiappe'as viename dienraštyje išvirto Šiape, tuo tarpu patys prancūzai paryžiečiai Chiappe taria Kiap, nes šio prancūzo pavardė yra itališkos kilmės ir todėl itališkai ir tariama. (...) Pavyzdžiui, italas Fichera belietuvinant išeina Fišeris ir

³² Kitu šriftu išskirta I. B.

t. t., o itališkai ištariamas Fikèra. Štai kur nuveda mūsų kalbos „reformatoriai“ – paprasti diletantai.“ (GK 1934, 6).

Tais pačiais metais pasirodė dar vienas V. Gustainio straipsnis, kuriame aptariama ir svetimvardžių rašyba. Autorius vėl gina nuomonę, kad kitų kalbų asmenvardžius reikėtų vartoti originalo kalbos forma. Šįkart argumentacija paremta empatija: „jei mes esame nepatenkinti, kad svetimtaučiai mūsų pavardes bei vietovių vardus sudarkė, suslavino, suvokietino, jei dabar norime visa tai atitaisyti ir ieškome pirminių lyčių, tai kokia teise ir kokiais praktiškais sumetimais labai dažnai imame ir bjauriausiu būdu „lietuviname“ svetimųjų vardus bei pavardes, jų vietovių pavadinimus, kurie nei su lietuvių tauta, nei su lietuvių kalba nieko bendra neturi?“. Čia iškeliamą mintis, kad svetimvardžiai nepriklauso lietuvių kalbos sistemai. Toks požiūris plačiau aptariamas ir argumentuojamas dabartinės polemikos atstovų (žr. 6–11 ir 54–56 psl.). Autorius piktinasi laikraščiais, kurie „be jokio pasigailėjimo „lietuvina“ svetimus vardus bei pavardes, toli gražu nemokėdami net vidutiniškai svetimųjų kalbų“. Remiamasi ir praktiniais aspektais, taip pat netikslios informacijos perteikimo tikimybe: „Imkime kurią nors svetimėją kalbą. Žinome, kad kiekviena kalba turi tokių savumų, kurie kitos kalbos garsais visai neįmanoma išreikšti, kaip, pav., anglų garsas „th“. Todėl tokie neleistini lietuvinimai padaro vardus arba šiaip žodžius nesuprantamus ne tik parašymo, bet ir ištariamo požiūriu. Taigi, neleidami svetimiesiems savo kalbos daryti, sykiu patys svetimųjų kalbų nedarkykime.“ (GK 1934, 81).

Kai kurių požiūriu svetimvardžių rašyba kalbos sistemos neliečia, tai yra tik rašybos sistemos dalis: „nėra jokio reikalo Sanders‘ą daryti Zanders‘u. Rašant europėjiniai Sanders, tegul vokietis skaito kaip Zanders, lietuvis Sanders, – skirtumas mažas; parašius gi Zanders, bus vardo sudarkymas. (...) Lietuviai gi, turėdami visoje Europoje priimtas lotynų raides, o darydami europėjinius vardus, parodytų irgi tik savo pauperumą (Viltis 1915)“.

Kaip matyti, spaudoje gana aktyviai buvo keliamas svetimvardžių rašymo klausimas, ieškoma argumentų vienam ar kitam vartojimo variantui pagrįsti. Tačiau kol nebuvo priimtų jokių taisyklių (tiek dėl aptariamo, tiek dėl kitų kalbos vartojimo klausimų), praktiniais sumetimais „Gimtojoje kalboje“ gyvavo konsultacijos – skiltis „Klausimų kraitelė“. Kalbos vartojimo patariamuoju balsu dirbo leidinio redaktoriai.

1933 metais pasirodė įrašas „Morse‘as ne Morzė“. Teigiama, kad pašto įstaigos rusų pavyzdžiu amerikiečio Samuelio F. B. Morse‘o išgalvotą telegrafo abėcėlę vadina Morze. „Bet taip vadindamos pakartoja nevykusių transkripcijos klaidą, kurią rusai padarė, perskaitę išradėjo vardą vokiškai, ne angliškai. Vokiečių kalboje s, kaip žinoma, yra tariamas z, ir galinis e taip pat tariamas. Tuo tarpu anglų kalboje s tariamas mūsiškai (kaip s, o ne z), o galinis e, kaip paprastai, visiškai netariamas. Todėl prisitaikydami prie anglų tarimo, kaip ir pritinka, vartojant jų žodį, turėtume sakyti Morsas, o rašyti Morse‘as.“ (GK 1933, 39). Iš esmės remiamasi ta pačia mintimi, kaip ir V. Gustainis – vienos kalbos garsą verčiant ar pritaikant kitoje kalboje, atsiranda didelė netikslumo tikimybė.

Apie tai, kad kitų kalbų asmenvardžiai gali būti vartojami skirtingai, atsižvelgiant į kontekstą, „Gimtojoje kalboje“ rašė P. Jonikas. Straipsnyje apie gretimines lytis išskiriami keli atvejai: kai tokios lytys neleistinos (pvz., mesdamas ir mezdamas) ir kai leistinos. Antruoju atveju kalbama apie svetimvardžius: „mūsų svetimųjų žodžių rašyba dar nėra nusistojusi: antai, vieni laikraščiai rašo Chamberlainas (iš originalo), kiti Čemberlenas (iš tarimo). Šioks nesusitarimas gali būti laikomas laikino nesusitarimo vaisiumi. Bet toks bei panašus rašymo skirtingumas vis dėlto gali būti ir funkciškai pateisinamas, vadinasi, rašybos skirtingumas, dvejopumas gali atsirasti iš tos rašybos paskirties: jei rašomas mokslo veikalas, inteligentams, dažniau parašoma iš originalo ir svetimieji asmenvardžiai, ir vietovardžiai (...); o jei rašoma populiarus straipsnis ar veikalas platesnei visuomenei, taikantis prie jos išsilavinimo – dažniau rašoma iš tarimo.“ (GK 1933).

Skirtingą vartojimą svarstė ir „Gimtosios kalbos“ redakcija. Aptardama A. Gražvydo mintis, skelbtas viename iš 1937 metų „Vairo“ numerių, kad „jei norime, kad mūsų pačių teisės būtų gerbiamos svetur, mokėkime gerbti svetimuosius“ ir rašykime jų pavardes originalo kalba. Redakcijos prierasas: „pritariame, tik neaišku, kaip jas vartoti. (...) jos visiškai nekaitomos negalės pasilikti (...). Liaudiniuose raštuose gal teks jas visas lietuvininti“ (GK 1937, 84).

1938 metais „Lietuvos žiniose“ spausdintame S. Tijūnaičio straipsnyje „Sau, ne svetimiams rašome“ taip pat kalbama apie svetimvardžių vartojimą atsižvelgiant į kontekstą. Autorius nemano, kad vardus rašyti lietuviškai reikėtų visuotinai, ir teigia, kad mokslinei literatūrai tai neišeitų į sveikatą. „Ir visos kitos tautos, išskyrus latvius,

kur turi lotynišką raidyną, svetimuosius vardus rašo iš originalo. Bet bent kaimui skiriamose spaudoje tikrai vertėtų rašyti lietuviškai iš tarimo.“ (*Lietuvos žinios* 1938, Nr. 37). Tokią pačią mintį išsakė ir A. Salys 1938 metais pasirodžiusiame straipsnyje: „reikia pripažinti, kad kaimui skiriamajai spaudai lietuviškas rašymas tikrai būtų sveikesnis.“ (*Lietuvos aidas* 1938).

„Gimtosios kalbos“ patarimų skiltyje taip pat skelbta idėja skirti jau pritapusius (dabar – vadinamuosius tradicinius) svetimvardžius nuo naujai patenkančių į kalbą. Atsakyme į klausimą „Ženeva ar Geneva“ teigiama: „Prancūzų kalbos šalių, miestų vardus, jei tik žinomesni ir su jais daugiau susiduriame kasdieniame gyvenime, lietuviname: Paryžius, Lionas, Marselis, Havras, Versalis (...). Kitų, kurie yra mažiau žinomi ar duodasi sunkiau sulietuvinami, vartojame prancūziškąsias lytis: Bordeaux, Montpellier³³ (...)“ (GK 1935, 29).

Svarstyti ir konkretūs kitų kalbų asmenvardžių vartojimo atvejai, pvz., 1935 metų 7 numeryje teigama: „Kad svetimieji vardai mūsų kalboje turi būti linksniuojami, yra savaime suprantama; bet kad iš Grandi marčios pavyzdžiu būtų sudarytas kilmininkas Grandžio (Vydūnas rašo Grandios) vargu kas panorės. (...) Mums atrodo, šalia Mussolinis, -io, Toriccellis, -io, gali būti ir Grandis, -džio.“ (GK 1935, 118).

Nemažai praktinio vartojimo atvejų aptarta ir 1938 m. kovo 26 d. „Lietuvos aide“ pasirodžiusiame A. Salio straipsnyje „Dėl svetimųjų vardų rašymo“. Iš pradžių aptariama tuometinė svetimvardžių vartosena: „Svetimiesiems vardams, pavardėms, vietovardžiams rašyti dar neturime tvirtų ir pastovių įpročių. Ir periodinė spauda, tiesa, daugiau rašo iš originalo, kaip patys svetimieji, bet dalis taip pat – ir lietuviškai, pagal tarimą.“ Tuomet dėmesys atkreipiamas į keletą originalios rašybos ydas: „Mūsų kalba yra kaitomoji, todėl buvusiuose žurnalistų kalbos kursuose patarta galūnes dėti ir svetimiesiems vardams, nors šiaip rašomiems iš originalo. Taip dabar daugumo ir daroma. Bet vardams galūne o, rašoma arba tik tariama, taip pat ir tiems, kur baigiasi kitais tariamais balsiais, bet rašomais visai kitaip, – lietuviškas galūnes bedėti neverta. Tokie vardai yra Hugo, Rousseau, Herriot, Daudet, Tardieu, Bauvais, Dumas, Denis, Barthou... Tada turėtų rasti Hugoas, Daudetas, Barthouas..., kur iš tikrųjų išėina keisti kibyklai. Kad čia ir kiek dėl galūnės kovotume, nieko nelaimėsime: jausmas piestu stoja. Todėl be reikalo kai kas pradėjo rašyti Daladieras vietoj Daladier. Rašydami su galūne

³³ Autorius – J. Labokas.

Gandhis, vėl linksniuoti turime Gandhžio, Gandžiui... Čia dh lygus d, tik kiek kitaip (aspiruotai) tariamas. Vadinasi, Gandhio, Gandhiui... visai nedera, nes nerašome nė gaidio, gaidiui... Jeigu kitų tautų vardus rašome taip, kaip jie patys, tai lygiomis turime elgtis ir su lenkais.“

Atkreiptinas dėmesys, kad A. Salys mini ir nelotyniško pagrindo abėcėles vartojančių kalbų asmenvardžių vartojimą. Jo nuomone, tokie asmenvardžiai rašytini pagal tarimą.

Straipsnių, ginančių adaptuotą kitų kalbų asmenvardžių vartojimą, aptariamoje periodikoje žymiai mažiau. Kai kurie jų prie šios grupės priskiriami su išlygomis, nes toks vartojimas įteisinamas kaip laikinas problemos sprendimas. Vienas iš tokių straipsnių – 1933 metais „Gimtosios kalbos“ patarimų skilties atsakymas į klausimą „Kaip reikia rašyti – Talinas ar Talinnas“. Teigiama, kad „kol svetimųjų vardų rašymas dar nėra galutinai sutvarkytas, tol jų rašyba dar svyruoja. Bet jau dabar beveik pastoviai yra tariama ir rašoma: Maskva, Karaliaučius, Paryžius (...). Tuo pat būdu, neturėdami savo kalboje dvejetainių priebalsių (geminatų), jau daug kur populiariesniuose raštuose rašome ir Talinas, ne Talinnas. Tai, mūsų nuomone, yra ne svetimųjų vardų iškreipimas, bet tik jų pritaikymas prie mūsų įprastinio tarimo bei rašymo. Bet galutinai dėl Talino ir Talinno bus nusispręsta, kai bus tvarkomas visas svetimųjų tikrinių vardų rašymas.“ Pabrėžtina, kad vietovardžių rašymas nėra šio darbo objektas. Visgi XX amžiaus polemika taip stipriai nediferencijavo svetimvardžių, taigi ši nuomonė aktuali tyrimui.

1935 m. „Gimtojoje kalboje“ skelbtas J. Endzelyno straipsnis „Kova dėl kalbos kultūros Lietuvoje“. Apžvelgęs esamą situaciją, autorius lygina įprastą svetimvardžių vartojimą lietuvių ir latvių kalbose. „Tikrinėms svetimybėms didžia dalimi palieka originaliąją lytį. (...) motyvuoja taip, kad transkribuodami tikrines svetimybes kai kurie apsirinka, taisydami, ir dėl to skaitytojas dažnai negalės žinoti, apie ką kalbama. (...) Antra vertus, tai, kas parašyta, dažnai prireikia balsu skaityti, betgi ne visi žino, kad, pvz., parašytasis *Foschini* žymi ištartąjį Foskini. Tad ar rašyti – suderinant su tarimu – Foskini yra didesnis ir baisesnis žalojimas, nekaip parašytą Foschini netaisyklingai ištartį Fošini? (...) tik noriu paaiškinti, kodėl latvių kalbininkai moka rašyti tikrines svetimybes suderindami su tarimu; pirmą kartą tokį vardą minėdami, prireikus jie prideda

skliausteliuose originalinę lytį, ir mums trūkstančio svetimo garso vietoje vartoja tam svetimam garsui artimiausią savos kalbos garsą.“ Tokia nuomonė paremta opoziciniu vieno iš originalios rašybos šalininkų argumentu. Minėta, kad būta ir esama nuomonių, kad rašyba neliečianti kalbos sistemos, todėl nereikėtų sureikšminti užrašymo (žr. 6-11, 55 psl.). Kaip matyti, J. Endzelyno teiginys šiai nuomonei prieštarauja.

Tarp kitų kalbų asmenvardžių lietuvinimo šalininkų taip pat būta minčių apie vartojimo diferencijavimą pagal potencialų skaitytoją. A. Vireliūnas straipsnyje „Dėl mūsų rašybos pertaisos“ teigia, kad „mūsų kalboje nėra nelinksniuojamų daiktavardžių“, todėl visos pavardės turinčios būti lietuvinamos. A. Vireliūno nuomone, „negerai elgiasi tie, kurie šiandien pradeda vartoti dargi plačiai žinomiems tikriniams svetimiems vardams pavardėms rašyti tokias raides, kaip angliškoji W. (...) Tačiau parašyti tokioms pavardėms, kurios mūsų tautos gyvenime teiškyta vieną kitą kartą, retai, neužgriebdamos platesnės visuomenės, reikėtų naudotis svetimais rašmenimis.

Rašant svetimus vardus, be to, reiktų pirmučiausia žiūrėti tautiškojo prado, vadinasi, imti mūsų rašybos pagrindan ta jų lytis, kuri yra vardo pramanytojų sukurta, arba tebūvių gyventojų vartojama.“ (MK 1925, 2 nr., 30 psl.).

Apibendrinant teigtina, kad pirmojoje Lietuvos periodinėje spaudoje (XIX a. pab. – XX a. per.) nebuvo nei vienodos asmenvardžių vartosenos, nei vieningos nuomonės šiuo klausimu, taigi ir straipsnių būta įvairių. Pateikta medžiaga rodo, kad praeito amžiaus pradžioje periodinėje spaudoje dominavo originalios kitų kalbų asmenvardžių formos. Daugiau ir nuomonių, teigiančių originaliąją rašybą.

Tam tikri faktai – „Gimtosios kalbos“ rašyba, *é* galūnės, apostrofai – rodo, kad iki Antrojo pasaulinio karo jau vyko kitų kalbų asmenvardžių norminimo procesai. Pasirodė ir pirmieji norminamieji rašybos leidiniai (plačiau žr. 4 skyrių).

Aiškesnės tendencijos matomos dėl vyriškų pavardžių rašybos. Moterų pavardės periodinėje spaudoje vartotos rečiau, taigi šiuo klausimu mažiau ir rašyta.

XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pirmosios pusės Lietuvos spaudoje vartojamiems svetimvardžiams suteikiamos gana vienodos galūnės. Vyriškosios giminės asmenvardžių galūnių *-is* ir *-as* distribucija greičiausiai paremta natūraliu kalbos vartojimo jausmu, nes aptariamam metu svetimvardžių vartojimo klausimai tik buvo pradėti kelti ir spręsti.

Skirtingi leidiniai turėjo šokią tokią kitų kalbų asmenvardžių vartojimo poziciją, tačiau nuosekliai vienos vartosenos laikomasi nebuvo.

Svetimvardžius išskirti iš lietuvių asmenvardžių bandyta įvairiais būdais: vartojant apostrofą ne vien rašant asmenvardį originalia forma, bet netgi sulietuvintuose svetimvardžiuose, paliekant tik kamieno formą, vartojant skliausteliuose kitą formą.

Spaudoje nustatyti pirmieji kitų kalbų asmenvardžių vartojimo principai, kuriais vėliau remtasi ir kurie įtraukti ir į dabartines vartojimo taisykles: pagal kontekstą diferencijuotas svetimųjų vardų rašymas, jau nusistovėjusių ir naujai atėjusių svetimvardžių skirtingas vartojimas, bendrieji originaliosios rašybos dėsniai.

4. XX amžiaus polemika

XIX amžiaus pabaigoje „atsirado nemažai ir tokių ekonominio, socialinio ir ypač kultūrinio gyvenimo veiksmių, kurie gerokai spartino tą anksčiau prasidėjusį ir lėtai vykusį lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kristalizavimosi procesą“ (Palionis 1995, 224). Tiems procesams paspartį davė jau aptarta periodinė spauda, suintensyvėjęs lietuvių kalbos tyrinėjimas ir, žinoma, jos tyrinėtojai. Susiklosčius tam tikroms aplinkybėms pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais (nuo 1918 m.) gyvavo dvi rašybos – jablonskinė ir būginė. Siekiant panaikinti įvairavimą, prie Švietimo ministerijos įkurta rašybos komisija. 1933 metais išspausdintas komisijos rengtas „Rašybos reformos projektas“. Tai buvo pirmasis rašomosios kalbos norminimo leidinys³⁴.

„Rašybos reformos projekte“ bandytas sunorminti ir kitų kalbų asmenvardžių rašymas. Tiesa, pastebėtina, kad pristatant projektą vartojama garsaus kalbininko pavardė pateikiama originalo forma su lietuviška galūne: R. Trautmannnas. Leidinyje numatyti šie svetimvardžių vartojimo principai:

„Svetimieji tikriniai vardai, kur žinomesni ir dažniau vartojami, rašomi iš garsų ir įprastinio tarimo, pav.: Berlinas, Parižius, Riga, Rimas, Varšuva, Krokuva, Prancūzija, Krimas, Daugpilis, Pskovas (...).

³⁴ Tai, kad apie svetimvardžių rašymą buvo svarstoma tik rašybai norminti skirtuose veikaluose, rodo, kad jau tuo metu egzistavo nuomonė, kad tai yra rašybos, ne kalbos sistemos dalis.

Šiaip svetimieji vardai rašomi originalo rašyba, žinoma, jei raidynas yra lotyniškas. Nelotyniškais rašmenimis rašyti vardai transkribuojami paraidžiui. Svetimųjų vardų galūnėms rašyti laikomės tokių dėsnų:

a) Jeigu svetimasis vardas baigiasi viena arba keliomis rašomomis ir tariamomis priebalsėmis, jam pridedamos galūnės –as, –ius arba –is, pav.: Stresemannas, Chamberlainas, Mollis, Krylovas, Niemcewiczius, Plymouthas, Liverpoolis, Saarbrückenas ir kt. Čia apostrofo prieš pridedamąją galūnę nededame.

b) Jeigu svetimasis vardas baigiasi netariama, bet rašoma balse arba priebalse, tai prieš pridedamąją galūnę rašomas apostrofas, pav.: Malebranche‘as, F. de Saussure‘as, George‘as, Chateaubriand‘as, Shakespeare‘as ir kt.

c) Svetimajai galūnei –i dar pridedamas –s, pav.: Niemis, Mussolinis, Toricellis, Raczynskis, Krasickis (...).

d) Svetimoji galūnė –a nekeičiama ir linksniuojama lietuviškai, pav.: Almagiva, de Rivera, Capablanca, Bologna, Padua, Kordoba, Sevilla (...).

e) Galūnė –e rašoma –è, pav.: Goethè, Nietzsche, Leccè, Alicantè (...).

f) Rusiškųjų vardų galūnės –o ir –ij transkribuojant pakeičiamos –a ir –is, pav.: Glivenka, Krylenka, Mereškovskis, Bielinskis (...).

g) Tokiems prancūziškiems ir kitokiems vardams kaip Rousseau, Mirabeau, Hugo, Herriot, Daudet, Meillet, Tardimu, Chautenay, Beautais ir kt. galūnės nededamos; jie taip pat ir nelinksniuojami.

h) Graikų ir lotynų kalbų tikrinių vardų šaknys nekeičiamos, pav.: Homeras, Aischilas, Oidipas, Aristotelis, Persklis, Platonas, Apolonas, Menelajus, Ceasaris, Plautus, Marcus, Ovidijus, Terentijus, Horatijus, Claudijus, Seneca, Sulla, Tacitas (...).

ch) Latviškoms pavardėms su nesuminkštintomis galūnėmis pridedama –as, su suminkštintomis –is, pav.: Endzelīnas, Zarinis, Bēzīnis, Celminis, Kaktinis ir kt.³⁵“
(*Rašybos reformos projektas* 1933, 13–15).

³⁵ Redakcinė komisija: A. Salys, P. Skardžius, J. Talmantas.

Matyti, kad projektas numatė diferencijuotą svetimvardžių vartojimą atsižvelgiant į skaitytoją. Taip pat išskiriami vadinamieji tradiciniai vardai, kurie kalbai jau įprasti ir turi nusistovėjusią formą.

Tokių principų laikytasi kai kuriuose leidiniuose, pvz., tam tikruose laikraščiuose, 1933 metais išleistuose aštuoniuose „Lietuviškosios enciklopedijos“ tomuose. Įdomu, kad enciklopedijoje svetimvardžiai rašomi dvejopai – pavardė originalo forma, o vardas sulietuvintai, pvz., Allatioz Leonas, Allard Povylas, Alvarez de Azevedo Manoelis Antanas, sekęs Byronu, Musset‘u ir Heine (Lietuviškoji enciklopedija 1933, I t.)³⁶.

1938 metais pasirodė Lietuvių kalbos rašybos vadovėlis su kirčiuotu žodynu, kurį sudarė A. Kalnius, Z. Kuzmickis ir J. Talmantas. Šis vadovėlis, kaip ir „Rašybos reformos projektas“, paremtas dvejopa galima svetimvardžių vartosena, atsižvelgiant į teksto pobūdį. „Svetimi tikriniai vardai platesnei visuomenei skiriamuose raštuose lietuvinami – transkribuojami kamieno ir galūnės garsai; pav.: Baironas, Dodė, Gėtė, Mejė, Šekspyras (...)“ (LKR 1938, 34). Tačiau originalioji rašyba nėra teigiama kaip privaloma vartoti, ji gali būti pasirinktinė: „Moksliniuose veikaluose, išskyrus jau sulietuvėjusius žodžius (pav.: Berlynas, Krokuva, Paryžius), visi kiti tikriniai vardai gali būti rašomi ir originaline rašyba, tik sulietuvinant galūnę pagal šiuos dėsnius³⁷“ (LKR 1938, 34). Pastebėtina, kad šiame leidinyje užsimenama ir apie vadinamuosius tradicinius vardus, juos siūloma palikti sulietuvintus, kaip jie yra prigiję ir vartojami.

Apie graikų ir lotynų vardus kalbama atskirai, jų vartojimas neįtrauktas į lietuvinimo dėsnius: „Senovės graikų ir lotynų kalbų tikriniai vardai rašomi iš originalinės rašybos, pav.: Aischilas, Aigiptas, Homėras ir t. t. Pastebėjimas. Dažnai rašome tariame Eschilas, Ėdipas, Homeras (...), bet toks tarimas yra slaviškas, ne tiesiog iš graikų paimtas, todėl ir vengtinas“ (LKR 1938, 34).

Apie netinkamą asmenvardžių vartojimą dėl rusų kalbos, kaip tarpininkės, įtakos, kalbėta ir periodinėje spaudoje. Dažniausiai minimi graikų ir lotynų kalbų asmenvardžiai, tačiau tiek spaudoje, tiek kalbos veikaluose aptariami ir kiti atvejai, kai asmenvardžiai perimami iš rusų, o ne autentiškos kalbos. Pvz., 1939 metais išleistame „Kalbos patarėjyje“ tarp daugelio kalbos norminimo pavyzdžių, kuriais remiamasi ir

³⁶ Apie tokią skirtingą vardo ir pavardės vartoseną rašyta 3.1.2. skyriuje.

³⁷ Nurodyti aštuoni dėsniai; jie visi atitinka tuos, kurie skelbti „Rašybos reformos projekte“, išskyrus punktą apie graikų ir lotynų asmenvardžių vartojimą.

šiandien, kaip taisytiną minimą asmenvardis Morzė. Nurodžius, kad tai – iš rusų kalbos atėjęs asmenvardžio variantas, teikiama jį vartoti Morsas (plg. angl. *Morse*) (*Kalbos patarėjas* 1939, 79).

Pažymėtina, kad „Lietuvių kalbos rašybos vadovėlio“ pratarinėje pristatoma rašybos vieta kalbos sistemos požiūriu: „Rašyba, be abejo, daugiau yra susitarimo, negu kalbos mokslo dalykas. Čia svarbu susitarti ir to susitarimo visiems laikytis, nes rašyba, nors ir tobuliniais ji būtų, niekuomet negali atvaizduoti gyvosios kalbos: ji tik padeda sukelti žmoguje akustinį ir kinetinį kalbos vaizdą.“ Tokia mintis tik patvirtina teiginį, kad jau XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje rašyba nebuvo tapatinama su gramatika, ji laikyta atskiru formaliu kalbos dalyku.

Dar kartą tie patys vartojimo dėsniai A. Salio ir P. Skardžiaus surašyti 1943 metų „Lietuvių kalbos rašybos pagrinduose“. Svetimvardžiai pristatomi kaip vienas iš svetimybių porūšių (šalia bendrinių svetimybių, kurių rašymas, pabrėžiama, skiriasi). Skiriamas nuo teksto pobūdžio priklausomas vartojimas, įteisinamas rašymas originalia forma, apibrėžiami vartojimo dėsniai: „Svetimieji tikriniai vardai liaudiniuose, dažnai ir šiaip plačiai visuomenei skiriamuose raštuose lietuvinami. (...) Šiaip periodinėje spaudoje, ypačiai moksliniuose veikaluose, išskyrus jau sulietuvinčius vardus (pvz.: Berlynas, Paryžius...), visi kiti tikriniai pavadinimai paprastai rašomi originaline rašyba pagal šiuos dėsnius³⁸“. Rašybos pagrinduose dar priduriama, kad vartojant lotynų ir graikų asmenvardžius ar vietovardžius „taip pat nerašoma dvibalsių ae, oe, ai, oi: Cezaris, Eschilas... (Salys 1979, 90).

XX amžiaus pradžioje lietuvių bendrinės kalbos kūrimusi ir normalizacija rūpinosi nemažai kalbininkų, dabar laikomų jos kūrėjais – J. Jablonskis, K. Būga, A. Salys, P. Skardžius, P. Jonikas. Dabartinės polemikos atstovai – tiek teigiantys, kad reikia vartoti adaptuotas formas, tiek palaikantys originalią rašybą – remiasi tais pačiais minėtais autoritetais. Tiesa, kai kurių XX amžiaus korifėjų nuomonė svetimvardžių vartojimo klausimu nemenkai svyravo.

Vienas iš labiausiai keitusių nuomonių, dėl kurios taip pat labai daug diskutuota, – Jonas Jablonskis. Kalbėdamas apie pavartotą sulietuvinimą formą ‚Zandersas‘ J. Jablonskis rašė: „Čia reikėtų elgtis, man rodosi, ir mums europietiška – rašyti taip, kaip rašo Europos žmonės. Europiečiai lenkai ir vokiečiai mūsų pavardes Pyplys, Zaunius,

³⁸ Čia nurodomi visi dar „Rašybos reformos projekte“ minimi devyni dėsniai.

Gailiūnas, Basanavičius, rašo, kiek esu pastebėjęs, taip: Piplis (lenk.), Saunius (vok.) ir t. t. Ko gi mus moko tie mūsų kaimynai? Jie mus moko, man rodosi, jog ir mes, ieškodami europiečių vardo garbės, vokiečių „Zuckermann‘us, Leskien‘us, Sauerwein‘us, lenkų „Sienkiewicz‘us“ (...), anglų „Shakespeare‘us“, rašydami lietuviams, nemokantiems daugybės svetimųjų kalbų, rašyti turėtume tiktai: Cukermanais, Leskynais, Zauerveiniais, Senkevičiais, Šekspirais³⁹“ (Jablonskis 1959, t. II, 171). Matyti, kad vienas iš pagrindinių argumentų, kuriais remiamasi, yra kitų kalbų pavyzdys. Jei pažiūrėtume į dabartinius laikus – adaptuotų formų šalininkai kitų kalbų vartojimo nelaiko pagrįstu ir tinkamu pavyzdžiu; teigiama, kad lietuvių kalba unikali ir todėl derėtų elgtis savaip: vakariečių „nusirašytieji iš kitų vardai – neišvengiama blogybė, atsiradusi todėl, kad jų tradicinė (istorinė) rašyba jau per daugelį amžių tiek nutolusi nuo idealios abėcėlinės rašybos, kad nė nebepajėgi perteikti tarimo“ (Urbutis 2007, 57).

Kitas keleriopai suvoktinas teiginys „lietuviams, nemokantiems daugybės svetimųjų kalbų“. Šį pasakymą, pasirenkant reikiamą poziciją, galima interpretuoti dvejopai. Pirma, visi svetimvardžiai turėtų būti rašomi adaptuota forma, kad būtų suprantama tam lietuviui, nemokančiam kitų kalbų. Antra – J. Jablonskis išvelgia kitų kalbų asmenvardžių vartojimo diferencijavimą: tiems, kas nemoka daug kalbų (t. y. plačiau visuomenei) teiktinos adaptuotos formos. Iš šios J. Jablonskio citatos darytina išvada, kad užrašytas mintis galima interpretuoti įvairiai ir surasti savai pozicijai ginti tinkamiausią interpretaciją.

Tai, kad šis garsus kalbininkas neturėjo griežtos nuomonės aptariamam klausimui ir apskritai iš svetimų kalbų atėjusių žodžių rašybos klausimui, įrodo ir jo svarstymai apie tam tikrus rašybos aspektus: „Kitos tautos (rusai, lenkai, vokiečiai...) tuos žodžius rašo senoviškai, su dviem priebalsėm. Dviejų vienodų priebalsių, rašomų po viena antros, mes, tiesa, neturime savo kalbos žodžiuose, bet ar jų neturėsime ir kitų kalbų žodžiams – reikia dar labai abejoti: turėdami tų žodžių garsams įvairių svetimų mums raidžių (f, h...), argi nesurasime ll, rr, kk... žodžiams: Mekka, Pirras, Sulla? Kam čia turime taip skirtis nuo kitų tautų?⁴⁰“ (Jablonskis 1959, t. II, 263).

³⁹ Tai vienas iš pastebėjimų, skelbtų keturiuose „Vilties“ numeriuose. Prof. J. Balčikonio tvirtinimu, juos rašė tuometinis „Vilties“ redaktorius P. Dovydaitis (Jablonskis 1959, 524).

⁴⁰ Išnašose raštų sudarytojas J. Palionis tokias neprigijusias dvigubas priebalses vadina „rašytinėmis geminatomis“.

Svarbi iki šių dienų galiojanti J. Jablonskio gramatinio taisyklė: „Svetimų žodžių, kai imami jie į mūsų kalbą, imamas paprastai žodžio liemuo (kamienas), ne jo vardininkas: plg. Kalchantas, Ksenofontas (...)“ (Jablonskis 1959, t. II, 270).

Pasak A. Pangonytės, įdomiausias J. Jablonskio minties lūžis atsispindi Samuelio Smilesio „Character“ vertimo, išleisto atskiromis knygelėmis, istorijoje. Dalimis leidžiamos knygos kalbą prižiūrėjo Jablonskis.

Apie „Būdo įtaką“ jis rašo: „mes esame daugiausia mokęsi rusų mokyklose ir įpratę joje saviškai rašyti (ir taryti) kitų kraštų tikrinius daiktavardžius, ypačiai žinomųjų veikėjų pavardes ir vietų vardus: rašome juos dažniausiai ne taip, kaip jie savo vietoje yra rašomi. Tos pavardės ir tie vardai, parašyti anglų arba prancūzų rašyba, mūsų žmonėms sunku būtų tuo tarpu ir išskaityti kaip reikiant: labai silpnai mokame kitų kraštų, ypač anglų ir prancūzų kalbas“ (Jablonskis 1934, 114–115). Suvardijami verstiniame tekste vartojami asmenvardžiai (Bacon, Byron – išversti Bekinas, Baironas). „Taip rašydami tuos žodžius, vertėjai stengias parodyti ir apytikrį ar įprastinį (?) jų tarimą. Beveik visi tie žodžiai mūsų tekste ir linksniuojami. Kur cituojamas tekstas ir po jo ar su juo eina autoriaus parašas, ten originalo parašas nė kiek nekeičiamas. Taip daroma tuo tarpu“ (*ibid.*).

Kitame straipsnyje jau kalbama kiek kitaip. Vertindamas vertimą, kur vartojamos originaliosios asmenvardžių formos, J. Jablonskis teigia: „vertėjai vis labiau linksta rašyti tuos vardus, bent kai kuriuos, taip, kaip jie Vakaruose yra rašomi, juo labiau, kad šitie rašiniai skiriami ne prastuomenei. (...) nenorima daug kuo skirtis nuo kitų tautų, turinčių tą pačią lotynų rašybą.

Toks mūsų nenuoseklumas daug kam, gali būti, nepatiks, ir tūlas mus kaltins. Mes čia esame visuomenės įtakoje: tos rūšies žodžiai ir mūsų visuomenės laikraščiuose dažniausiai rašomi taip, kaip jie savo gimtinėje ir apskritai Vakaruose yra reiškiami raštu“ (Jablonskis 1934, 116).

Pats J. Jablonskis, rašydamas įvairias apžvalgas, recenzijas, straipsnius, kitų kalbų asmenvardžius užrašydavo taip pat nevienodai. Kartais vartojo originalią formą (pvz., Brugmannas, Doringas), kartais į ją įsiterpdavo apostrofas (pvz., Brückner'is), kartais užrašydavo adaptuota forma (pvz., Leskynas, Dikensas)⁴¹.

⁴¹ Pavyzdžiai teikiami iš J. Jablonskio 1934 ir 1959 metais leistų raštų.

Tiek minimo garsaus kalbininko mintys, tiek jo paties vartojamos formos rodo, kad tuomet šiuo klausimu dar tebuvo diskutuojama, ieškoma bendriausių vartojimo principų. Visgi aiškiai išsakyta J. Jablonskio (ir kitų kalbininkų) mintis, kad būtina vienoda rašyba, bendras ir visiems priimtinas sprendimas: „dalykas čia yra, šiaip ar taip, mums painus ir naujas: prieš sprendami čia ką galutinai, norėtumėm išgirsti, kaip žiūri į šitą dalyką mūsų raštų žmonės ir laikraščiai (skelbta 1924 m.)“.

A. Pangonytė tokią J. Jablonskio minties raidą aiškina taip: „Kaip radikalus rašybos vienovės šalininkas J. Jablonskis galbūt iš pradžių tikėjosi kokio kategoriško sprendimo dėl svetimvardžių rašybos. Tačiau vėlyvojo laikotarpio darbai rodo jį supratus, kad šiuo klausimu reikalingas kompromisas“ (Pangonytė 2001).

Prie bendrinės rašomosios kalbos formavimosi daug prisidėjo Antanas Salys ir Pranas Skardžius. Sudarę ne vieną lietuvių kalbos rašybos vadovėlį (1933, 1938, 1943), šie autoriai juose laikėsi originalios svetimvardžių rašymo pozicijos. Visgi jais, kaip ir J. Jablonskiu, taip pat remiasi abi pusės.

A. Salys, svarstydamas, ar reikia galūnės tokiems naujiems žodžiams, kaip „radio, kino, solo“ ir pan., mini, kad šviesuomenės kalboje jie tokie dažnai ir pasilieka: įprantame svetimą lytį. Bet liaudies kalba čia galūnės šaukte šaukiasi. (...) Tenka čia pačiam gyvenimui palikti išspręsti galūnės klausimą. Kultūrinei kalbai begaliniai žodžiai neišvengiamas dalykas. Pav., ir Hugo, Rousseau nebeišversime Hugu, Rusu ar Hugo‘u. Bet iš kitos pusės Tripolis, Kongas, Kilimandžaras jau įprasti ir įsigalėję. Tik saugok, Dieve, nuo vireliūniškės Peruvos!“ Taigi aiškiai matyti, kad A. Salys diferencijavo kitų kalbų asmenvardžius pagal tai, kada jie yra atėję į kalbą – anksčiau pasiskolinti asmenvardžiai ir vietovardžiai, jo manymu, neturėtų būti keičiami į originaliąsias formas, nes jie vartojami jau pagal tam tikrą tradiciją. Pirmuosiuose rašybos nutarimuose mokslininkas teigė, kad „šiaip svetimieji vardai rašomi originalo rašyba, žinoma, jeigu tik raidynas yra lotyniškas. Nelotyniškais rašmenimis rašyti vardai lietuviškai transkribuojami pagarsiu. Populiariniams raštams galima visur vartoti transkripcinė rašyba“ (Salys 1979, 44).

Pats kalbininkas, beje, rašo taip: New Yorko, Venecuela (Salys 1979, 214), Melleit (*ibid.*, 172). Visi A. Salio numatyti kitų kalbų svetimvardžių vartojimo principai išdėstyti pirmuosiuose rašybos norminimo veikaluose (žr. 33 psl.).

Pranas Skardžius daugiausia vartojo originaliausias formas: Klein'as⁴² (R II, 1979, 40), Hermannas Paul'ius (*ibid.* 42), Otto Jaspersen'o (*ibid.* 44), Eduardas Hermann'as (*ibid.* 46), Sütterlin'as (*ibid.* 47). Tais pačiais metais leistame straipsnyje P. Skardžius teikdamas originaliausias pavardžių formas netgi vartoja retas lotyniško pagrindo abėcėlės raides, pvz., Voßlerio (*ibid.* 78). 1937 metais „Naujojoje Romuvoje“ kalbininkas svarstė: „kad svetimieji vardai mūsų kalboje turi būti linksniuojami, yra savaime suprantama (...). Mums atrodo, kad šalia Mussolinis, -io, Torricellis, -io gali būti ir Grandis, -džio“. Taigi, matyti, kad kalbininkas laikėsi originaliosios vartosenos. Tiesa, vėliau P. Skardžius atsisakė apostrofo – lietuvišką galūnę ėmė rašyti tiesiai po svetimybės kalbos asmenvardžio kamieno: Vosslerio (*ibid.* 285), Hermannas (*ibid.*, 305), Mörlinas, Schulzas (*ibid.*, 334).

1950 metų straipsnyje apie J. Jablonskį vartojama Hermanas⁴³, bet Fraenkelis (*ibid.*, 379); po kelerių metų leistame straipsnyje vartojamos originalios formos: Weberiui, Schiefnerio (380); 1960 metais P. Skardžius vartojo: Hauffo, Verne'o (*ibid.*, 428); 1972 metais – Bally, Vossleris, Spitzeris (*ibid.*, 502). P. Skardžiaus nuomonė apie svetimvardžių rašymą išryškėja iš XX amžiaus ketvirtojo dešimtmečio norminamųjų rašybos veikalų, kurių bendraautoris jis buvo.

Esminis svetimvardžių vartojimo tradicijos, kaip ir apskritai bendrinės kalbos, formavimasis sutriko rusams okupavus Lietuvą 1940 metais. Situacijos keitimąsi lėmė pertrauktas rašomosios kalbos kultūros darbas, pirmaisiais sovietiniais metais kalboje atsiradę neigiami reiškiniai⁴⁴. Lietuvių rašomosios kalbos stabilizacijos procesą stabdė padidėjęs lietuvių rašybos įvairavimas. Pradėta vis dažniau lietuvininti visus nelietuviškus tikrinius vardus, pvz.: Čerčilis, Niū-Jorkas, Ruzveltas (...). Tai, matyt, buvo susiję su sovietinės valdžios noru radikaliau reformuoti lietuvių rašybą (tam reikalui jau 1940 m. rugpjūčio 1 d. „Tiesoje“ buvo paskelbta rašybos pertvarkos komisija, kuriai pavesta kuo greičiau „perreformuoti lietuvių kalbos rašybą didžiausio palengvinimo prasme“) (Palionis 1995, 311).

1941 metais vėl pasikeitus šalies situacijai, lyg ir bandyta išlaikyti nepriklausomybės metais buvusius vartojimo principus. Taip stengtasi palaikyti jau

⁴² Skardžiaus straipsnis skelbtas 1927–1928 metais.

⁴³ Atsižvelgiant į tai, kad 1972 metais P. Skardžius šią pavardę vis dar rašo Hermannas (Skardžius R II, 1979, 516), galima manyti, kad tai korektūros klaida.

⁴⁴ Plačiau žr. Palionis „Lietuvių rašomosios kalbos istorija“, 309–312 psl.

susiformavusią rašybos tradiciją, tačiau rašyba įvairavo gana smarkiai. „Grįžta prie ankstesnio įpročio rašyti nelietuviškus tikrinius vardus pagal originalą: Churchillis, New Yorkas, Rooseveltas“ (*ibid.*). Tai patvirtina ir 1943 metais A. Salio ir P. Skardžiaus išleisti „Lietuvių kalbos rašybos pagrindai“. Jie dar numato originaliąją kitų kalbų asmenvardžių vartoseną (apie leidinyje numatytus vartojimo principus ir dėsnius žr. 33 ir 35 psl.).

Kitas bendrinės kalbos rašybos norminimo veikalas, „Lietuvių kalbos rašybos žodynas“⁴⁵, pasirodė 1948 metais. Jame pirmą kartą oficialiai įtvirtintas transkribavimo principas: „Kitų kalbų kilimo tikriniai žodžiai lietuvinami, t. y. svetimieji garsai reiškiami artimiausiais lietuviškais, pvz.: Marksas, Engelsas, Ruso, Miražo, Mejė (...)“ (LKRŽ 1948, 19).

Tiesa, ir šiame veikale buvo diferencijuojamas vartojimas pagal teksto pobūdį: „Mokslo veikaluose po lietuviškų lyčių skliausteliuose, pirmą kartą minint, rašomos ir originalinės tikrinių vardų lytys, pvz.: Baironas (Byron), Dekartas (Descartes), Endzelynas (Endzelīns), Gėtė (Goethe) (...)“ (*ibid.*). Žodyne pateikiami rusų, lotynų ir graikų kalbų vardų rašymo principai.

Nors kitų kalbų asmenvardžių vartojimo klausimu rimtai domėtis imta jau praeito amžiaus pradžioje, visgi XX amžiaus viduryje vartosena vis dar svyravo. Apie tai, kad nėra vartojimo vienodumo ir kad būtina laikytis tam tikrų dėsnių, užsimenama 1950 metais išėjusiame „Lietuvių kalbos vadove“. Teigiama, kad palaikytinas lietuvinimo principas: „Visų pirma svetimybės, pritaikant jas savo tarimui, rašytinos iš įprastinio tarimo arba iš originalo. Pirmuoju atveju svetimieji vardai tariami ir rašomi taip, kaip jie mūsų kalboj jau iš seniau yra įsigalėję, pvz., Berlynas, Ryga, Prancūzija ir t. t. Antruoju atveju vėliau liet. kalbon patekusios arba dabar patenkančios ir gerokai iškraipytos tikrinės svetimybės yra transkribuotinos arba verstinos tiesiogiai iš originalo, kiek galint daugiau prisilaikant transkripcinių dėsnių. Pvz., Anglijos miestas Greenwich (tr. Grinidž) rašytinas ir tartinas Grinidžas, ne Grinvičas, kaip kad lig šiol iš slavų kalbų buvo rašoma. Taip pat lig šiol daugelio vartotas vokiškas šiltosios Atlanto srovės pavadinimas Golfštromas pakeistinas Golfo srove.“ (Lietuvių kalbos vadovas 1950, 88–89).

⁴⁵ Žodyno redakcinė kolegija buvo K. Gasparavičius, N. Grigas, J. Lazauskas, K. Alvydas ir A. Žirgulyš.

Svetimvardžiai, kaip ir anksčiau aptartuose leidiniuose, skirstomi į dabar vadinamuosius tradicinius ir naujai ateinančius į kalbą. Pagal vadovą, abiem atvejais turi būti vartojamos adaptuotos formos. Kalboje prigiję svetimvardžiai nekeistini, tačiau naujiesiems bandoma taikyti norminimo principą – lietuviška vartoseną neturi iškraipyti tarimo, t. y. keičiant raides parinkti kaip galima artimesnę variantą.

Įdomu tai, kad prie dėsnių, kurių reikėtų laikytis transkribuojant, nurodytas punktas, kai tariamos galūnės *-e* ir *-es* pakeičiamos į *-é*, pvz., Danté, Servanté (Cervantes). Kiti visi dėsniai atitinka galūnių taikymo rašant originalią formą dėsnius. Minima, kad angliškųjų vardų galūnė *-ey* keistina į *-is* (Kroulis – Crowley, Holis – Halley).

Nors ir teigiama, kad svetimybės rašytinos adaptuojant, tačiau tai nėra primygtinis siūlymas ar neginčijama taisyklė. Teigiama, kad „jeigu nenorima pakeisti svetimųjų vardų rašymo, tada jie rašomi originaline rašyba, žinoma, jei raidynas yra lotyniškas. Nelotyniškais rašmenimis rašyti vardai transkribuojami paraidžiui. (...) kai svetimasis vardas baigiasi ne tariamu, bet rašomu balsiu ar priebalsiu, prieš pridedamąją galūnę rašomas apostrofas, pvz.: Saussure‘as, Moliere‘as (...)“ (*ibid.*).

Šiame vadove, kaip ir prieš kelis metus išleistame norminamajame veikale, bandoma rasti optimalų kitų kalbų asmenvardžių vartojimo variantą. Teigiama, kad vadovėliuose, moksliniuose veikaluose ar šiaip platesnei visuomenei skirtuose leidiniuose patartina pirmą kartą minint asmenvardį šalia transkribuojamų vardų skliausteliuose nurodyti ir atitinkamas originaliąsias formas. Tas pat pasakytina ir apie originalų vartojimą – šalia netranskribuojamo svetimvardžio skliausteliuose pateiktinos adaptuotos formos (*ibid.*).

1950 metų vadove numatytų kitų kalbų asmenvardžių vartojimo principų laikytasi iki pat XX amžiaus pabaigos. Nors vartojimo klausimas buvo keltas net keliais etapais, visgi laikraščiuose, žurnaluose, knygose vyravo transkribuotos formos.

Labiau primestą nei natūraliai susiklosčiusią svetimvardžių transkribavimo tradiciją Lietuvoje rodo JAV išeivių vartotos formos ir šiuo klausimu keltos problemos. Čikagos Lituanistikos instituto įkūrėjas Petras Jonikas rašė: „dėl pačių svetimųjų tikrinių vardų rašymo pagrindų – iš kilmės arba iš garsų (tarimo) – nėra įvairiose tautose vienodo nusistatymo. Vienos tautos rašo tikrinius svetimuosius vardus iš kilmės. Tai pirmiausia jos grindžia tuo, kad ypač paprastam laikraštiniui sunku, neįmanoma patirti, kaip

kuris svetimasis vardas yra tariamas; todėl rašoma iš originalo, pagal svetimąją rašybą. Kitos, rašydamos iš garsų, sako, jog pirmiausia tuo būdu įtiksinčios savo mažiau išlavintiems skaitytojams; svetimus garsus, kurių nėra gimtojoje rašančiojo kalboje, paprastai pakeičia artimiausiais gimtosios kalbos garsais. Nors tokios formos svetimųjų tikrinių vardų rašymą ir paremia kiekvienos kalbos plačiosios vartosenos polinkiai, vis dėlto laikraštininkams toli gražu ne visų tų vardų tikrasis tarimas žinomas, ir todėl ne visada jie gali juos tinkamai perduoti savo skaitytojams“ (Jonikas 1952, 136–137).

Iš šių P. Joniko minčių aišku tik, kad tuo metu vartojimo tradicija dar nebuvo susiformavusi. Taip pat apčiuopiama grynai praktinė adaptuotų formų vartojimo problema. Aiški pozicija neišsakyta nei šiais apibendrinamojo pobūdžio pasvarstymais apie kitų kalbų asmenvardžių rašybą, nei konkrečiai kalbant apie lietuvių kalbos poziciją:

„Latviai pastaraisiais laikais rašė svetimuosius tikrinius vardus iš garsų, o mūsų svarbiausių rašybininkų buvo siūloma rašyti iš kilmės (tik populiariuose, plačiajai visuomenei skiriamuose raštuose leista rašyti ir iš garsų). Pačioje mūsų rašybos praktikoje ne tik anksčiau, bet ir pastaraisiais laikais didelio vienodumo ir šių dviejų pagrindų pritaikyme nebuvo. Tad ir tvirtos atramos mūsų praktikoje čia nerastume“ (*ibid.*, 138). Visgi vienu klausimu P. Joniko nuomonė aiški ir neinterpretuotina: „Vis dėlto vienas dalykas šitoje vardų rašyboje yra aiškus ir to turėtume toliau žiūrėti: plačiai iš seniau pažįstami lietuviams svetimieji vietų vardai buvo rašomi ne iš kilmės, bet iš garsų. (...) Tačiau jau iš originalo jau tektų rašyti tuos pačius vardus tais atvejais, kai jie yra kokie smulkūs geografiniai pavadinimai“ (*ibid.*, 138).

Apibendrinant P. Joniko nuomonę, galima pasakyti, kad didžiausias argumentas, lėmęs kalbininko poziciją nagrinėjamu klausimu, yra nusistovėjusi ir įsigalėjusi tradicija: „mažesnei mūsų visuomenės daliai tepažįstamas kitų tautų pavardės mes paprastai dabar rašome iš originalo – taip, kaip kitataučiai patys jas rašo. Tačiau ir tokioms pavardėms lietuvių kalboje dažniausiai prikerčiame galūnę, nes tokia jau mūsų kalba – galūninė“ (*ibid.*, 141). Taigi, matyti, kad P. Jonikas neprieštaravo tokiai vartosenai ir laikėsi aiškaus požiūrio į kalbą, suvokdamas, kad kai kurių kitimo procesų nesustabdysi, o svarbiausia – išlaikyti nepakitusią ir nesudarkytą pačią sistemą – sintetinės kalbos.

Kitaip svetimvardžių vartojimo klausimas spręstas ir išeivių spaudoje. Nuo 1958-ųjų dešimt metų Čikagos lietuvių bendruomenė leido „Gimtąją kalbą“⁴⁶. Laikraštyje beveik be išimčių vartojamos netranskribuotos kitų kalbų asmenvardžių formos: William Douglas, Niedermanno-Senno-Brenderio, Ernsto Fraenkeli (GK 1958), Gilbert Murray (GK 1960), Milleris, Weisgerberio, Whorfo (GK 1961), Joyce'o, Faulknerio (GK 1962), Newmano (GK 1963), Johnsono, Neselmannas (GK 1964), Baudouin de Courtenay (GK 1965), Weisgerber (GK 1966), de Gaulle'į, Churchillį, Wolfenbuettelio (GK 1967).

Minėtų metų išeivijos leidžiamame laikraštyje vienos nusistovėjusios vartosenos dar nebuvo. Skiltyje „Iš laikrastinės kalbos taisymų“ rašyta, kad tokios formos kaip „Šillerio“ ar „Goetės“ nepateisinamos ir nepagrindžiamos. Turėtų būti arba „Šilerio, Gëtės“, arba „Schillerio, Goethės“ (GK 1958, 32). Tai taip pat rodo, kaip svetimvardžių vartojimo tradicija vystėsi savaime, nepriimant jokių drastiškų sprendimų: abu vartojimo variantai galiojo ilgesnį laiką nei Lietuvoje.

Išeivių spauda skyrė svetimvardžius, anksčiau atėjusius į kalbą ir vartojamus įsigalėjusia adaptuota forma, ir naujuosius svetimvardžius: „mūsų spauda žinomo prancūzų generolo, dabar Prancūzijos prezidento, pavardę paprastai rašo de Gaulle. Čia ji tą pavardę rašo iš kilmės, kaip paprastai rašo ir kitas svetimąsias pavardes, kurios nėra iš seno visuotinai lietuvių tarpe paplitusios“ (GK 1958, 38).

Kaip ir Lietuvoje, išeivijoje kalbėta ir apie kitų kalbų asmenvardžių rašymo diferencijavimą pagal teksto pobūdį. Spaudos apžvalgoje aptartoje apybraižoje apie „Dirvoje“ pasirodžiusį straipsnį dėl nelietuviškų pavardžių rašymo palaikoma straipsnio autoriaus nuomonė, kad svarbiausia laikytis nuoseklumo, o galimi abu vartojimo būdai. Tačiau autorius teigia, kad vakariečių pavardes visgi praktiškiau rašyti iš originalo. „Gimtosios kalbos“ redakcija priduria, kad „nelietuvių pavardžių rašymas iš originalo geriau tiktų moksliniams bei šviesuomenei skiriamiems raštams, o bent kai kurie populiariai raštai, skiriami mažiau apšviestiems žmonėms, nevienu atveju galėtų verstis garsine pavardžių rašyba“ (GK 1959, 19).

⁴⁶ Redakcinę kolegiją sudarė P. Jonikas, A. Salys, P. Skardžius, redakcijai talkino B. Babrauskas, A. Dundulis, J. M. Laurinaitis, D. Velička.

Pastebėtina, kad išėivijos spaudoje pirmą kartą prabilta apie svetimvardžių vardininko ir kitų linksnių vartojimo nenuoseklumą⁴⁷. Kalbos patarimų skiltyje svarstyta, kaip rašyti konkrečias kitų kalbų asmenvardžių formas. Neabejojama, kad ir rašant originaliąja forma būtinos atitinkamų lietuvių kalbos linksnių galūnės. Vienas iš nenuoseklumų, kaip minėta, nurodytas asmenvardžio vardininko linksnio vartojimas be galūnės: „bet jei jau rašome Ruskui, Ruską, tai nuoseklumas reikalauja rašyti ir Ruskas, o ne Rusk. Pagaliau nuoseklumas reikalauja rašyti ir Deanas Ruskas, o ne Dean Ruskas. Ir čia negali būti jokių išimčių vardams, pavardėms, kurios baigiasi priebalsiais“ (GK 1961, 18).

Panaši problema minima ir viename iš 1963 metų numerių. Skiltyje „Kalbos patarimai“ sakoma: „labai nenuosekliai elgiasi tie, kurie pavardei galūnę prideda, o vardui ne, pvz. Herbert Hooveris“ (GK 1963). Tame pačiame pamokyme peikiama ir tokia vartoseną, kai vienur galūnės atsiranda, kitur ne; jos privalo būti visur, jei tik asmenvardis baigiasi tariamu priebalsiu.

1963 metų numeryje pasirodė pirmasis ilgesnis ir išsamesnis straipsnis, skirtas kitų kalbų asmenvardžių rašybos problemai – P. Joniko „Svetimųjų pavardžių rašyba“ (GK 1963, 17–20). Teigiama, kad vis dar nėra nusistovėjusios vartosenos, rašyba yra dvejopa – originalioji ir pritaikyta pagal tartį. Išėiviai lyg ir laikosi nepriklausomos Lietuvos „rašytiniu kraičiu“, t. y. vartoja originaliąsias lotyniško pagrindo abėcėlę vartojančių kalbų asmenvardžių formas. Tačiau kas kita pasakytina apie pačios Lietuvos vartoseną: „dabartinėje Lietuvoje nuo „originalinio“ rašymo būdo atsisakyta; čia sekama rusų rašyba, kur svetimieji tikriniai vardai rašomi iš tarties“ (Jonikas 1963, 17).

P. Jonikas teigia, kad, viena vertus, toks rašymas nebūtų vien sekimas rusų kalba⁴⁸, kita vertus, ignoruoti iki to meto susidariusią tradiciją, pagal kurią ne visos pavardės buvo adaptuojamos, irgi nederėtų. Kalbininko siūlymas – palaukti ir neapsiriboti besąlygiškai viena vartoseną.

Straipsnyje keltos ir mokslinės svetimvardžių ir apskritai svetimos kilmės žodžių atėjimo į kalbą ir kitimo joje prielaidos: „yra pastebėta, kad juo tokie žodžiai plačiau paplinta ir ilgiau vartojami, tuo labiau ima įvairiais požiūriais derintis prie tos kalbos, į kurią jie paskolinti. (...) Dėl to (...) neteko matyti, kad kas mūsų lietuviškuose raštuose

⁴⁷ Apie Lietuvos periodinėje spaudoje gana gausiai pasitaikiusius tokio netikslumo atvejus žr. 23–24 psl.

⁴⁸ Minimi latviai, kurie dar prieš sovietmetį svetimą pavardę rašydavo iš tarties, taikydami latvišką rašybą.

normaliai rašytų ne Paryžius, Varšuva, bet Paris (Parisas), Warszawa. Pavardėse tas ne taip ryšku (nes jos, apskritai, trumpiau – panašiai kaip ir paties atskiro žmogaus gyvenimas – tepatveria). Vis dėlto, bent šviesuoliai, jei šiaip ir originalo laikydamiesi, bene greičiausiai parašo iš tarties plačiau paplitusias bei dažniau girdimas pavardes (...).“

Tokios P. Joniko mintys tik patvirtina dar įvade keltą prielaidą, kad asmenvardžiai turėtų būti traktuojami kiek kitaip nei kiti onimai, įskaitant ir vietovardžius. Tiesa, tokia originali mintis apie vartojimo aktualumą, priklausomą nuo onimo referento ilgaamžiškumo, kelta pirmą kartą.

L. Dambriūnas 1966 metais, kalbėdamas apie netaisyklingus spaudoje vartojamus kalbos atvejus, mini, kad lietuvių kalbai būtinos yra galūnės. Todėl ir svetimvardžiams turi būti pritaikyta atitinkamo linksnio galūnė, pvz., Wyszynskis, Johnsonas. Kai asmenvardis baigiasi netariama balse, reikėtų vartoti apostrofą (de Gaulle'is), nes „tai, žinoma, pasunkina rašymą, bet užtat jis atrodo padoriau, lietuviškiau“ (GK 1966). Autorius konstatuoja esamą vartoseną (populiarūs ir seniai žinomi kitų kalbų vardai rašomi pagal tarimą ir savo rašyba, mažiau žinomi nelietuvinami) ir bando ieškoti dar patogesnio varianto: „Žinoma, toks dvejojimo rašymo dėsnis nelabai patogus, bet jis neišvengiamas. (...) bet šis reikalas mažiau svarbus nei lietuviškų galūnių dėjimas prie svetimų vardų. Galūnių dėjimas svarbus todėl, kad mūsų kalba aplamai yra linksninė, o ne prielinksninė, ir be galūnių išsiversti negalime. Kas rašo be galūnių, savo kalbą žargonina“ (GK 1967, 29).

Tai, kad kitų kalbų asmenvardžių transkribavimas nebuvo natūralaus kalbos proceso padarinys, aiškėja iš 1968 metų „Literatūroje ir mene“ kilusios polemikos. Šiuo klausimu rašytuose straipsniuose nurodyta, kad toks sprendimas nebuvo paremtas jokiais kalbiniais ar apskritai išsamesniais tyrimais ir derėtų jį keisti: „reikalingas panaikinimas tų taisyklių, kurios buvo įvestos į mūsų spaudos praktiką vienvaldiškai, be jokių platesnių svarstymų ir diskusijų, kurias nulėmė ne tiek lietuvių rašybos tradicijos, kiek kovos prieš kosmopolitizmą konjunktūra“ (Kubilius 1968).

Pirmasis apie tai prabilo istorikas Juozas Jurginis⁴⁹. Kalbėdamas ne tik apie kitų kalbų asmenvardžius, bet ir vietovardžius, taip pat ir lietuviškus vietovardžius, J. Jurginis palietė tik praktikos klausimą. Kad tokia praktika trikdo mokslinės informacijos sklaidą, teigė ir V. Kubilius: „mokslinėje literatūroje tenka net skliausteliuose įrašyti

⁴⁹ „Literatūra ir menas“, 1968 m., 28 nr.

nepakeistą pavardę. Panašių dubliažų nenaudoja nė viena tauta, priėmusi lotynišką alfabetą“ (*ibid.*). Tame pačiame straipsnyje pažymima, kad pavardžių rašymas pagal tarimą liko tik popieriniu principu, nes neįmanoma atkartoti visų įmanomų garsų kombinacijų. Taigi V. Kubilius siūlo grįžti prie ankstesnių principų ir bent jau mokslinėje literatūroje vartoti autentiškas formas. Toks teiginys patvirtina, kad iki priverstinio transkribavimo įvedimo buvo susiformavusi tradicija vartoti autentiškas formas ir kad būta palaikiusių ankstesnę vartoseną.

Išsamų mokslinį argumentavimą, kodėl kitų kalbų asmenvardžiai neturėtų būti transkribuojami, pateikė Bronys Savukynas straipsnyje „Svarbi taikomosios kalbotyros problema“. Remiamasi dar F. de Saussure'o keltu vienu iš kalbos dichotomijos principų: skiriamos dvi kalbos atmainos – rašytinė ir sakytinė. Savo ruožtu rašytinę kalbą sudaro trejopo pobūdžio grafiniai elementai – pagrindinės kalbos, tarpiniai ir hieroglifiniai. Pirmieji yra visi tai kalbai priklausantys ir pagal tos kalbos sistemą veikiantys žodžiai, o tretieji – tam tikri simboliai, savotiškos idiomos (santrumpos, skaitmenys, formulės, svetimų kalbų posakiai ir pan.). Asmenvardžiai ir vietovardžiai priklauso antrajai grupei ir sudaro tarpinių elementų klasę. Jie „su pagrindine kalba turi bendrų gramatinių požymių (...), o su hieroglifiniais elementais juos sieja tai, kad jiems, kaip ir specialiems simboliams, pagrindinės kalbos tekstas nėra nei pirminis, nei pagrindinis“ (Savukynas 1968).

Įdomiai B. Savukynas dėsto teoriją apie kitų kalbų asmenvardžių ir vietovardžių užimamą poziciją trijų grafinių elementų lentelėje. Teigiama, kad jei žodžiai skolinami į šnekamąją kalbą, tai paprastai jei pritaikomi prie tos kalbos fonologinės ir morfologinės sistemos. Pavyzdžiu pateikiami lenkiški vardai: lenkiškieji variantai Józef, Stefan lietuviams virto Juozapu ir Steponu, o literatūrinėje lietuvių kalboje minėti lenkiški vardai lieka Juzefu ir Stefanu. Taip yra, nes „rašomosios kalbos elgiasi kitaip: skolinius jos perima ekvivalentiškų grafemų tikslumu arba su autentišku grafiniu vaizdu.“ (*ibid.*). Tokie mažiau „aplietuvėje“ vardai yra tarpiniai elementai. Tačiau tokie vardai, kaip Otto, Francois, dėl savo fonologinių ir morfologinių savybių negalėdami įgyti pagrindinės kalbos požymių, lieka hieroglifiniais elementais (*ibid.*).

B. Savukynas aiškiai skiria jau tradiciniais tapusius ir naujai į kalbą ateinančius vietovardžius; dėl asmenvardžių tokios griežtos nuomonės neišsakyta. Taip pat mini, kad lietuvių kalba jau turi žodžių grupę, rašomų ne pagal fonetinį principą, pvz.,

UNESCO. Taigi ir pavardės derėtų rašyti ne pagal fonetinį principą, o to meto teiginys, kad sulietuvintos formos yra užrašytos fonetiškai, neatitinka realios padėties jau vien todėl, kad viena lietuviška forma gali koduoti kelis skirtingai tariamus variantus⁵⁰.

Be visų mokslinių argumentų, B. Savukynas pasitelkia ir kitų kalbų asmenvardžių vartojimo praktinius aspektus. Transkribavimas daugeliu atvejų yra klaidinantis, trukdantis informaciją, ir dažnai gali būti odiozinis (*ibid.*). Maža to, originalo kalbos tarimo reiškinys lietuviškomis raidėmis yra tik fikcija dėl kalbų fonetinės įvairovės.

Remiamasi ir pavyzdžiais – visos lotyniško pagrindo abėcėlę vartojančios tautos, išskyrus lietuvius ir latvius, svetimų pavardžių netranskribuoja. O ir svetimvardžių transkribavimo laikyti lietuviška tradicija negalima, nes, pasak B. Savukyno ir kaip buvo minėta šiame darbe, jis įsigalėjo tik nuo 1950 m., kai originalios vartosenos tradicija siekia XVI a.

Iš to, kas pasakyta, plaukia B. Savukyno apibendrinimas, kad „iš susidariusios transkribavimo painiavos galima išbristi tik vienu keliu – liautis transkribuoti. Galintys pasitaikyti tarimo netikslumai vis tiek neprašoks transkribavimo dabar oficialiai peršamų iškraipymų, bet bus išvengta neribotos homonimijos, ir rašytinio teksto tikrinių elementų informacijos krūvis padidės keleriopai“ (*ibid.*).

Nevienodo kitų kalbų asmenvardžių vartojimo problemą kėlė ir Aleksandras Vanagas, žymiausias XX a. 2-osios pusės lietuvių onomastikos tyrėjas. Šis mokslininkas, panašiai kaip ir B. Savukynas, ieško svetimvardžių ir apskritai tikrinių žodžių vietos kalbos sistemoje teorijos pamatų. Straipsnyje teigiama, kad tikriniai žodžiai yra savita leksikos dalis, kurios svarbiausias bruožas – jie neišreiškia sąvokos ir neturi leksinės reikšmės. Būtent todėl jie neverčiami į kitas kalbas. Tikriniams žodžiams nebūdinga semantinė raida (Vanagas 1968).

A. Vanagas svetimvardžių vartojimą pristato remdamasis kalbamosios ir rašomosios kalbos dichotomija. Teigiama, kad perėjusių į kitą kalbą asmenvardžių kitimas gali būti dvejopas – grafinis ir tarimo. Priėmus prielaidą, kad rašomosios kalbos komunikatyvinė ir informacijos sklaidos funkcijos yra vyraujančios, kitų kalbų asmenvardžius, A. Vanago manymu, derėtų rašyti originalo kalba. Visgi autorius pabrėžia, kad tinkamam sprendimui rasti būtinas išsamus kiekvieno galimo vartojimo

⁵⁰ Pateikiamas keturgubo homonimo pavyzdys – „vokiečiai Kelleris, Kehleris, Kähleris ir Köhleris, laikantis „fonetinio“ principo, visi virsta Keleriu, o juk visos tos pavardės vokiečių tariamos skirtingai“ (Savukynas 1968).

varianto teorinių prielaidų, susidariusios praktikos, tradicijos, vartojamos abėcėlės tyrimas.

Straipsnyje pristatomi trys kitų kalbų asmenvardžių rašybos būdai, jų privalumai ir trūkumai. Pirmasis – ortografinis, šių dienų požiūriu – originaliųjų formų vartojimas. Didžiausias jo privalumas – nepakitęs grafinis svetimoms kilmės tikrinių žodžių vaizdas. Pagrindinis trūkumas – lotynišką abėcėlę vartojančių kalbų raidynas skiriasi. Vadinasi, daugelio iš rašymo pažįstamų svetimoms kilmės tikrinių žodžių, perduotų žodžiu, eilinis klausytojas gali visai neatpažinti.

Antrasis nurodytas principas – transliteracija. A. Vanagas šį principą dar vadina transalfabetiniu, nes jis taikomas kitą abėcėlę vartojančių kalbų tikriniams žodžiams užrašyti.

Trečiasis principas – transkripcija – kaip ir antrasis, paremtas tarimu. Net ir tą pačią abėcėlę vartojančių kalbų asmenvardžiai ir vietovardžiai yra užrašomi pagal tarimą, be to, svetimoms kilmės tikriniai žodžiai įjungiami į savo kalbos gramatinę sistemą. Teigiama, kad toks principas pastaruoju metu ima įsigalėti ir lietuvių kalboje. Tokio principo privalumas – išsaugomas svetimų tikrinių žodžių skambėjimas, trūkumas – dažnai pasitaikantis grafinis tikrinių žodžių vaizdo iškreipimas.

Taigi, visi principai turi ir privalumų, ir trūkumų. A. Vanagas teigia, kad norint priimti kurį iš principų, būtina visus teiginius gerai pasverti. Pasirinkus ortografinį principą, reikėtų išmokti užrašyti daugelį vardų, ateinančių į kalbą pirma garsiniu pavidalu⁵¹.

Laikantis transkripcijos, reikėtų žinoti tikslų svetimoms kilmės tikrinių žodžių tarimą. Tai neišsprendžiamas uždavinys, nes, pvz., anglų pavardė Cheviot oficialiai yra tariama net ketveriopai. Be to, rusai ir latviai, kurie taiko šį principą, privalo sudarinėti svetimų tikrinių žodžių kartotekas, rašyti daugybę straipsnių, leisti specialiuosius veikalus.

⁵¹ A. Vanagas mini agentūrą ELTA, per kurią išgirstama daugelis vardų. Šių dienų požiūriu minėta problema neturėtų būti didelė, turint omenyje visas dabartines informacijos priemones – internetą, elektroninius žodynus, žinytus ir pan. Beje, minėtą argumentą kritiškai vertina V. Ambrazas: „kalbininkams ilgai buvo įrodinėjama, kad ELTA visą informaciją gauna slaviškomis raidėmis iš Maskvos, kad net mokslininkai nebežina užsienio autorių tikrųjų pavardžių“ (Ambrazas 2008, 38).

A. Vanagas svarsto galimybę ieškoti kompromiso – galbūt bibliografijoje, mokslinėje literatūroje, enciklopedijoje galima daryti išimtis, t. y. tikrinius žodžius rašyti originalo rašyba, skliausteliuose nurodant tarimą, arba atvirkščiai (*ibid.*).

1976 metais išleista „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba“. Skyriuje apie nelietuviškų tikrinių vardų rašymą teigiama, kad „mokslo veikaluose, informacinėje literatūroje, skelbimuose svetimi tikriniai vardai rašytini originalo rašyba (skliaustuose galima pateikti ir sulietuvintą formą“ (LKRS 1976, 131).

Apsvarsčiusi šį leidinį, Lietuvių kalbos komisija⁵² 1980 metais paskelbė, kad populiarioje ir periodinėje spaudoje vartotini ir sulietuvinti lotyniško pagrindo abėcėles vartojančių kalbų asmenvardžiai. Mokslinėje, informacinėje, bibliografinėje literatūroje, knygų titulinuose puslapiuose bei viršeliuose jie rašomi originalo rašyba. Tačiau šis nutarimas buvo sulaikytas dėl kai kurių užkliuvusių dalykų; kaip vėliau paaiškėjo, dėl leidimo rašyti originalias formas. Kitais metais nutarimas vėl svarstytas. Išbraukus siūlymą originalo rašyba rašyti asmenvardžius knygų titulinuose puslapiuose ir viršeliuose, nutarimas vis tiek uždraustas skelbti, Komisijos veikla nutraukta.

1984 metais Komisija atnaujinta, į ją įtraukta kalbininkų. Ji vėl patvirtino nutarimą dėl asmenvardžių ir vietovardžių vartosenos. Oficialiai nutarimas paskelbtas 1987 metais atskiru leidiniu išleistuose Lietuvių kalbos komisijos nutarimuose originalios formos įteisintos specialios paskirties mokslinėje literatūroje, reklaminiuose, informaciniuose ir kituose specialiuose tekstuose. Tačiau periodinėje spaudoje turėjo būti vartojamos tik sulietuvintos formos (LKKN 1987, 27). Šis apribojimas panaikintas Komisijos nutarimus perleidus 1991 metais. 1998 metais pasirodė trečiasis pataisytas ir papildytas nutarimų leidimas. Šiais nutarimais remiamasi iki šiol (apie konkrečius svetimų tikrinių vardų vartojimo nutarimus žr. 5 psl.).

Galima sakyti, kad nuo tų metų, kai išleista pirmoji „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba“, iki pat nepriklausomybės atgavimo kitų kalbų asmenvardžių rašybos klausimas turėjo politinį atspalvį, kurį įgijo dar tada, kai ilgą laiką natūraliai besiformavusią vartoseną sustabdė įvestos adaptavimo taisyklės⁵³. Atgavus nepriklausomybę galimybė kitų kalbų asmenvardžius rašyti originalo forma ėmė naudotis vis daugiau rašytojų,

⁵² Tuo metu ją sudarė nemažai partijos CK atstovų: Genrikas Zimanas, Jonas Zinkus, Albertas Laurinčiukas.

⁵³ Apie tai, kaip buvo priimti Lietuvių kalbos komisijos nutarimai, kuriuose aptarti ir kitų kalbų tikrinių vardų vartojimas, žr. V. Ambrazo „Svetimų tikrinių vardų rašymas“ 2008, 37-41.

publicistų, žurnalistų. Visgi sovietmečiu primestos taisyklės įnešė daug painiavos ir iki šiol aptariamam klausimui nesutariama.

Iki nepriklausomybės laikų kiek mažiau, bet rašyta ir straipsnių, palaikančių adaptuotų formų vartojimą. 1982 metais pasirodžiusį Antano Klimo straipsnį A. Piročkinas vadina tarpiniu variantu, „trečiųjų teismu“ (*Atgimimas* 2001).

Straipsnyje teigiama, kad lietuvių kalba, kaip galūninė, turėtų vartoti pagal savo sistemą prisitaikytas formas. Pastebėtina, kad straipsnio pavydžiai daugiausia yra vietovardžiai, jau seniai įsigalėję lietuviška forma. Taip pat pateikiama valstybių pavadinimų įvairiomis kalbomis lentelė, iš kurios matyti, kaip skirtingai kalbos prisitaiko svetimvardžius⁵⁴. Todėl ir dabar derėtų naujai į kalbą ateinančius kitų kalbų tikrinius vardus kuo greičiau pritaikyti prie lietuvių kalbos sistemos. Kalbininkas teigia, kad išivių spaudoje vartojamos originalaus asmenvardžio ir lietuviškos galūnės formos nėra tinkamos: „viena žodžio dalis (kamienas) yra angliška, o kita (galūnė) lietuviška. Joks rimtas kalbininkas tokių hibridų netoleruos“ (Klimas 1982). Siūlydamas vartoti adaptuotas formas, pripažįsta, kad „net tokios analitinės kalbos, kaip anglų, turi tam tikrų sunkumų su kai kuriais svetimaisiais tikriniais vardais: JAV yra, pavyzdžiui, trejopai rašomas Rumunijos vardas – Rumania, Roumania ir Romania“ (*ibid.*).

A. Klimas prieina šias išvadas: „visus seniau į lietuvių kalbą patekusius svetimus tikrinius vardus rašyti taip, kaip jie jau Lietuvoje buvo priprasta vartoti“; „kur tik galima, vartoti ir dabar sulietuvintas formas“; „kur sunku nuspręsti, geriau vartoti svetimą formą, nieko nepridedant ir neatimant (...), vartojant šiuos žodžius įvairiuose linksniuose, galima taip rašyti ar sakyti: Ohio valstija, Columbus miesto, Wala-Wala kalėjime (...)“; „kadaisė buvo siūloma (kai kurie ir dabar tebesiūlo) dar vieną būdą: rašyti po pilno svetimmojo vardo apostrofą, o po jo – lietuvišką galūnę“ (*ibid.*). Siūlymui kitų kalbų asmenvardžius rašyti sulietuvinta forma, o tuos, kuriuos neaišku, kaip užrašyti, palikti originalo formą be jokių lietuviškų galūnių trūksta išsamesnio pagrindimo. Pirma, neapibrėžta, kokie atvejai yra aiškūs, kokie neaiškūs. Antra, tam, kad rišliame lietuviškame tekste būtų paliktas grynas svetimmo kalbos žodžio kamienas, priešinosi labai daug kalbininkų. Taip pat gana nepagrįstas siūlymas tokių neaiškių svetimvardžių sintaksinius ryšius nusakyti nominatyviniais žodžiais – tai asmenvardžiams itin sunkiai pritaikoma.

⁵⁴ Tačiau neminima, kad visos tos kalbos (išskyrus rusų) asmenvardžius vartoja originalia forma.

Visgi A. Klimas pripažįsta, kad visiško vienodumo pasiekti beveik neįmanoma. Nors ir „niekas negali įsakyti vienaip ar kitaip rašyti, vis dėlto kalbos kultūra reikalauja tam tikro apsisprendimo, susitarimo ir vienodumo“ (*ibid.*).

1986 metais išleistas pirmasis leidinys, specialiai skirtas perrašai taikyti – „Nelietuviškų tikrinių vardų rašymas „Lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje“. Įvadiniame straipsnyje E. Jukna teigia, kad vis dar įvairuojančią svetimvardžių rašymą lėmė tai, kad nebuvo paskelbta jų rašymo taisyklių. Šis leidinys kaip tik turėjo tą nenuoseklumą ir nevienodumą panaikinti.

1990 metais pasirodęs V. Ambrazo straipsnis taip ir neleido nurimti aistroms dėl kitų kalbų asmenvardžių rašymo. Šiame straipsnyje kalbininkas apžvelgia šį klausimą lietuvių rašomosios kalbos istorijos kontekste. Teigiama, kad jau lietuvių raštijos pradininkai amžininkų pavardes vartodavo taip, kaip jos buvo rašomos originalo kalba, pridėdami lietuviškas linksnių galūnes.

Šiame straipsnyje pirmą kartą prabilta apie asmenvardį, kaip žmogaus juridinį požymį. Iškeltas tradicijos vaidmuo: lietuvių kalboje yra nemažai svetimų vardų, rašomų pagal įsigalėjusią tradiciją, todėl autentiškos rašybos negalima besąlygiškai taikyti vietovardžiams. Taip pat adaptuotos formos rašytinos populiariuosiuose ir vaikams skirtuose leidiniuose (Ambrazas 1990).

Apie kompromisinio varianto ieškojimą jau Lietuvai atgavus nepriklausomybę kalbėjo Pranas Kniūkšta. Jis siūlo susidariusią painiavą spręsti galūnę prie kitos kalbos asmenvardžio kamieno pridėdant po apostrofo arba rašyti po brūkšnelio, prirašyti kitokiomis raidėmis ar prirašyti skliausteliuose, esą šitaip „būtų išlaikoma autentiška oficialioji pavardė, o nuo jos grafiškai atskirta galūnė būtų suprantama kaip priverstinis, dėl konteksto būtinas gramatinis rodiklis“ (Kniūkšta 2001, 524). Pažymimas ir praktinis tokio vartojimo sumetimas – „apostrofas primintų, kad žodis yra nelietuviškai parašytas, arba įspėtų, kad jis nelietuviškai skaitomas: majoras ir būtų majoras, o Major‘as – Meidžoras (*ibid.*, 527).

Anatolijus Lapinskas 1995 metais išspausdintame straipsnyje „Nesislėpkime varpo gaubte“ dar kartą primena jau anksčiau skelbtas savo mintis: originalioji rašyba yra būtinas europietiškos kultūros elementas. Žmogaus pavardė, anot jo, yra „amžinas jo turtas – neperkamas, neparduodamas ir nekeičiamas“ (Lapinskas 1995). Tokios

nuostatos apie asmens pavardę laikėsi daugelis XXI amžiaus polemikos originaliosios rašybos atstovų.

Apibendrinant derėtų pastebėti, kad žymiausi XX amžiaus kalbininkai dėl kitų kalbų asmenvardžių vartosenos bendros nuomonės neturėjo: būta įvairių teorijų, svarstymų, argumentų. Transkribavimo principas pirmą kartą oficialiai įtvirtintas „Lietuvių kalbos rašybos žodyne“, išleistame 1948 metais, taigi, stalinizmo laikotarpiu (Jonušys 2007).

Išieiviai, kurių vartoseną rodo natūralų kitų kalbų asmenvardžių rašymo tradicijos vystymąsi, vartojo originalias formas. Čikagoje leistuose „Gimtosios kalbos“ numeriuose kelti klausimai buvo susiję daugiausia su originaliosios vartosenos problemomis – vardininko galūnių nebuvimas ar vardo teikimas be lietuviškos galūnės.

5. Naujausia polemika

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos patvirtintomis kitų kalbų asmenvardžių rašymo taisyklėmis vadovaujasi daugelis Lietuvos leidėjų, redaktorių, publicistų, rašytojų, kultūros atstovų. Tačiau pastaruoju metu vėl kilo jau nuslūgusia laikyta kova dėl ankstesnių vartojimo principų, t. y. adaptavimo, arba perrašinėjimo, pateikimo pagal tarimą. 2000 m. sausio mėn. grupelė Lietuvos kultūros veikėjų kreipėsi į Valstybinę lietuvių kalbos komisiją prie Lietuvos Respublikos Seimo dėl dabartinių galiojančių kitų kalbų asmenvardžių vartojimo taisyklių pakeitimo. Teigiama, kad „vadinamoji autentiška nelietuviškų tikrinių vardų rašyba rišliame tekste ne tik ardo mūsų rašto sistemą (kalbos-garso-užrašymo vienybę), bet ir su tikrąja autentiška mažai ką turi bendra, nes originali forma iškreipiama lietuviškomis galūnėmis“ („Literatūra ir menas“ 2000, vasario 25 d.). Laišką pasirašiusieji, tarp kurių J. Marcinkevičius, A. Baltakis, V. Daujotytė, E. Jakaitienė, B. Juodka, M. Martinaitis, A. Piročkinas, A. Paulauskienė, V. Urbutis ir kt., siūlo keisti kelis priimto nutarimo papunkčius. Svarbiausias siūlymas – mokslinėje literatūroje, reklaminiuose, informaciniuose leidiniuose bei specialiuose tekstuose nelietuviškus tikrinius vardus rašyti lietuviškais rašmenimis pagal tarimą, tačiau, pirmąkart minint, skliausteliuose nurodyti ir lotyniško pagrindo alfabetus vartojančių kalbų tikrinių vardų originalias formas.

Spaudoje rodėsi vis daugiau diskusijų dėl kitų kalbų asmenvardžių rašymo, daugėjo argumentų vienai ar kitai teorijai paremti, aštrėjo vienos ar kitos teorijos šalininkų įžvalgos priešingai manančiųjų atžvilgiu. 2003 metų lapkričio 28 dienos „Literatūros ir meno“ numeryje išspausdintas kitas viešas laiškas, skirtas Lietuvių kalbos komisijai. Laišką pasirašę laikraščių redakcijų ir leidyklų vadovai teigė palaikantys dabartinius kitų kalbų asmenvardžių rašymo principus. Laiške teigiama, kad „jie, be kita ko, paremti sena lietuviška tradicija. Ši tradicija susiformavo kartu su kova dėl lotyniškų raidžių, su kova prieš graždanką“ (*Literatūra ir menas* 2003). Dvejopa tautinio atgimimo laikų kitų kalbų asmenvardžių rašyba taip pat siejama su rusų okupacija, nes tik „prorusiškai nusiteikę inteligentai mokėsi transkribuoti iš kirilica rašiusių ir savo raides norėjusių mums primesti rusų. Kadangi Lietuva tarpukariu tapo normalia vakarietiška valstybe, svetimvardžių originalios rašybos tradicija gyvavo visą Nepriklausomybės laikotarpį“ (*ibid.*).

Pagaliau iš esmės priešingi požiūriai „nusėdo“ dviejose knygose – Vinco Urbučio 2007 metais išleistoje „Lietuvių kalbos išdavystėje“ ir Vytauto Ambrazo 2008 metais pasirodžiusioje monografijoje „Svetimų tikrinių vardų rašymas“.

V. Urbučio teigimu, Valstybinė lietuvių kalbos komisija, užuot ginusi kalbą nuo svetimybų, ją naikina. Kadangi nurašytiniai svetimieji vardai lietuvių kalboje apskritai neįmanomi, gilintis į nurašinėtojų prasimanytas tokių vardų vartojimo „taisykles“ kaip ir nederėtų. Jos nesiremia kalbos sandaros ir jos raidos pažinimu ir todėl lieka už kalbos mokslo ribų (Urbutis 2007, 29).

V. Ambrazas monografijoje bando detaliau paaiškinti Valstybinės lietuvių kalbos priimtą nutarimą, pateikia asmenvardžių teorijos aspektą, apžvelgia ankstesnę vartoseną. Teigiama, kad autentiškas pavardžių rašymas reikalingas ne užsieniečiams, kaip dažnai tvirtina adaptuotų formų šalininkai. „Ką turėtų daryti mūsų veiklūs piliečiai, jeigu jiems vėl būtų primesti tik perdirbti kitų kalbų vardai, pagal kuriuos jie negalėtų atspėti tikrųjų ir rasti reikiamų duomenų internete, enciklopedijose, bibliotekų kataloguose ir kituose informacijos šaltiniuose?“ (*ibid.*, 52).

Nors esamos taisyklės, leidžiančios kalbos vartotojui pasirinkti tinkamą rašyti formą, kvestionuojamos, visgi daugiau iš naujo kilusios polemikos straipsnių autorių jas palaiko. Galimybė rašyti autentiškas formas jau pasinaudojo nemažai leidėjų: tokios formos teikiamos „Lietuvių kalbos enciklopedijoje“, „Muzikos enciklopedijoje“,

„Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“. Pastaroji buvo bene pirmasis tokio masto leidinys, kur pasirinkta vartoti originalias kitų kalbų asmenvardžių formas. Dėl šio sprendimo enciklopedijų leidėjai susilaukė nemažai kritikos. Pasirodžius pirmajam tomui, rengėjų pasirinkimą motyvuoti bandė Jonas Palionis⁵⁵. Kalbininkas teigia, kad „enciklopedijos (...) kaip tik yra toks mokslinis rašomosios kalbos žanras, kuriame, mano nuomone, autentiškas (ar sąlygiškai autentiškas tuo atveju, kai transliteruojama originali, nelotyniškoji, pvz., armėnų, gruzinų, kinų ir kt. tautų) grafikos sistema, antraštinės tikrinių vardų formos rašymas yra būtinas ir moksliskai motyvuotas“ (Palionis 2002). Apžvelgęs anksčiau leistų lietuviškų enciklopedijų kitų kalbų asmenvardžių ir vietovardžių rašymą ir palyginęs lietuvių tradiciją su kitų kalbų vartoseną, J. Palionis daro išvadą, kad pasirinkta tinkama pozicija. Tokiu rašymu „išlaikoma ankstesnioji lietuviškų enciklopedijų rašymo tradicija, susijusi su žymiausių pasaulio enciklopedijų dabartine praktika, jis padeda lengviau ir greičiau susirasti norimą informaciją“ (*ibid.*).

2004 metais „Lietuvos aide“ pasirodė prof. Vytauto Vitkausko straipsnis „Svetimųjų tikrinių daiktavardžių rašyba“. Profesorius prisipažįsta pats anksčiau laikęs, kaip jis vadina, „tarimo rašymo“, tačiau buvęs pamokytas „gerų žmonių“. Straipsnyje praktiškai nėra rimtų kalbinių argumentų, kodėl rinktis derėtų originaliąją rašybą. Autorius daugiau remiasi kultūrinėmis socialinėmis aplinkybėmis ir A. Salio mintimis, kad „tarimo rašymas neduoda informacijos, jis gali svyruoti įvairiuose kraštuose, yra ne dokumentas; atsiskiriame nuo viso lotyniškojo pasaulio“ (Vitkauskas 2004). Dėmesys atkreiptinas į V. Vitkausko mintį apie lietuviškų galūnių vartojimą su originaliomis formomis. Palaikydamas menininkus, kurie „jau seniai skelbia kultūrininkų pavardžių originalus“, derėtų vardus kur įmanoma padaryt linksniuojamus, pridėti reikiamą galūnę. Įdomiausia netiesiogiai išreikšta mintis, kad vertėtų vartoti apostrofus lietuviškoms galūnėms skirti. Autorius pateikia XX amžiaus pradžios pasakojimą, kad „pats norvegų baltistas Stang‘as padėjo apostrofą, kad nesuprastų kas esant čia koki lietuvį Stankų ar Stangą. Šituo apostrofu anglą Major‘ą atskirtume nuo majoro ar lietuvio Majoro ir pan. Dabar galūnių prirašymas yra gana sudėtingas“ (*ibid.*). Gyvenimišką ir gana objektyvų V. Vitkausko požiūrį atspindi teiginiai, kad „šitas visas originalus tikrinių žodžių rašymas turi vykti evoliucijos, ne revoliucijos principais“ ir

⁵⁵ 2002 m. kovo 15 d. „Literatūroje ir mene“ spausdintas straipsnis „Pasirinkta teisingai!“.

kad „gal iš lengvo, iš lengvo, netriukšmaudami kiek pasimokytume, o dabar tie užsienio tikrinių žodžių rašybos dalykai, nereikalingi ginčai dėl jų nustūmė į šalį mūsų kalbos taisyklingumo, tobulumo reikalus ir kitus klausimus“ (*ibid.*).

Zigmas Zinkevičius ir Vytautas Ambrazas 2006 metų viduryje pasirodžiusiame straipsnyje „Faktai ir prasimanymai apie kitų kalbų tikrinius vardus“ remiasi endonimo (žr. 3 psl.) ir egzonomo terminais. Endonimais jie vadina tokius tikrinius vardus, kurie priklauso vienai kalbai, yra pavartojami kitoje kalboje ir „paprastai neperšoka į tą kitą kalbą, bet išlaiko savo pavidalą ir lieka žodžiu tos kalbos, iš kurios yra atėjęs“ (Zinkevičius, Ambrazas 2006). Kaip pavyzdžiai pateikiamos lietuviškos pavardės Kūrys ir Švenčionis: paminėtos anglų leidinyje jos netampa ‚Coorees‘, ‚Shwenchawnees‘.

Kitas minimas terminas yra egzonomas. Tai dalis kitų kalbų tikrinių vardų, kurie juos vartojančioje kalboje jau yra prigiję, gavę kitokį pavidalą ir virtę tikriniais skoliniais. Lietuvoje juos įprasta vadinti tradiciniais tikriniais vardais, pvz., Vokietija, Prancūzija, Vengrija. Egzonomai yra „tik retos salos neapbrėptose jūrose svetimų tikrinių vardų – endonimų“ (*ibid.*).

Kalbėdami apie originalios formos pateikimą rišliame tekste, Z. Zinkevičius ir V. Ambrazas laikosi nuomonės, kad atitinkamos galūnės pridedamos ir prie daugelio autentiška forma pateiktų svetimų tikrinių vardų. Autorių požiūriu, „tos galūnės nelaikomos tikrinių vardų dalimis, o tik jų funkcijos rodikliais, padedančiais pritaikyti svetimus tikrinius vardus – tam tikrus kitos kalbos intarpus – prie sintetinio tipo sakinio sandaros“ (*ibid.*).

Straipsnyje taip pat atsižvelgiama į praktinius dalykus. Nusprendus, kad visus bet kurios pasaulio kalbos tikrinius vardus galima laikyti savais žodžiais ir perdirbti pagal savo rašybos taisykles, lietuvių kalba nebūtų pagerinta. Atvirkščiai – netgi perkrauta nesuskaičiuojama daugybe prisigamtų skolinių. Žinoma, kalbų, kurios vartoja kitas grafinės sistemos rašmenis (rusų, indų, arabų, kinų, japonų ir kt.), tikriniai vardai turi būti pateikiami suprantama forma. Tačiau ir tokiu atveju geriau vengti transkripcijos – perrašos pagal apytikrą tarimą, – ir remtis transliteracija – vieno alfabeto raidės nuosekliu keitimu kito alfabeto raide.

Norint užtikrinti bent apylygį kitų kalbų asmenvardžių teikimą, būtinos taisyklės, nurodančios, kaip tai įgyvendinti. Tačiau, Z. Zinkevičiaus ir V. Ambrazo teigimu, tai būtų beprasmis ir neįvykdomas darbas, nes sukurti tikslių taisyklių, pagal kurias

galėtume nuosekliai perdirbinėti svetimus vardus vadovaudamiesi tarimu, neleidžia dideli kalbų garsinės sandaros skirtumai. Autoriai išreiškia itin griežtą nuomonę dėl egzistuojančio požiūrio, kad autentiškos kitų kalbų pavardės ardo lietuvių kalbos rašybą, – „tartum mūsų rašybos taisyklės turėtų galioti visų lotyniško pagrindo rašmenis vartojančių kalbų tikriniamis vardams...“ (*ibid.*).

Vos po kelių dienų „Lietuvos aide“ pasirodė dr. Gražvydo Kirvaičio straipsnis „Nekniskime ir nepainiokime“. Kaip ir pavadinimas, straipsnis parašytas kandžia ir gana piktoka forma. Jo esmė – atkirtis įvairių specialybių atstovams, manantiems, kad autentiška kitų kalbų tikrinių vardų forma darto lietuvių kalbą. Iš tvirtesnių argumentų minėtinas teiginys, kad „svetimvardžių lietuvinimas veda į visišką sumaištį, nes nė viena transkripcija „lietuviškais rašmenimis pagal tarimą“ neperduoda tikrojo tarimo, todėl beveik visada gauname keletą „lietuviškų“ variantų, o neretai tokių vieno ir to paties svetimvardžio variantų skaičius siekia keletą dešimčių, pavyzdžiui, anglų rašytojo Galsworthy pavardė transkribuojama Golsvortis, Galsvortis, Golsvorsis, Galsvorsis, Golsuorsis, Golsvordis, Golvortis (Kirvaitis 2006).

Siūlymą rašyti dvigubus vardus, vieną iš formų pateikiant skliausteliuose, G. Kirvaitis kritikuoja dėl sudėtingo praktinio įgyvendinimo – dažnai laikraščiuose, žurnaluose ir televizijoje tam trūksta vietos. Tačiau pripažįsta, kad toks variantas būtų galimas ir gana neblogas.

Dar vienas straipsnis apie tai, kad kitų kalbų asmenvardžiai turėtų būti rašomi autentiška forma, 2007 metų viduryje pasirodė internete. Jame Vytautas Ambrazas remiasi ankstesnių kalbininkų (J. Jablonskio, A. Salio, P. Skardžiaus) mintimis apie svetimvardžių rašybą. Pabrėžiama, kad „niekas neklausė kalbininkų įtikinėjimų, kad pagal tarimą gali būti perrašomi tik nelotyniško pagrindo abėcėlę vartojančių kalbų vardai“ ir reikalauta visus vardus rašyti pagal tarimą (Ambrazas 2007).

Kalbant apie praktinius dalykus, svarbi V. Ambrazo mintis, kad sukurti taisyklių, pagal kurias būtų nuosekliai lietuvinami svetimi vardai, apskritai neįmanoma. Ši mintis paremta kalbiniu faktu, kad net toje pačioje lotyniško pagrindo abėcėlę vartojančioje kalboje vienodai rašomi raidžių junginiai ir žodžiai dažnai yra tariami skirtingai. Kitas grynai praktinis argumentas – iš perdirbtų vardų neįmanoma atpažinti, atkurti jų tikrųjų formų, rasti reikiamą informaciją enciklopedijose, žinyuose ar internete (*ibid.*).

Kai kurių požiūriu „svetimvardžių rašyba kalbos sistemos nėra nepaliečia, tai yra tik rašybos sistemos dalis“ (Jonušys 2007). Panašios nuomonės laikosi ir išeiviai: vienas JAV gyvenantis lietuvis atviru laišku Lietuvos valdžiai prašydamas sutramdyti „svetimžodžių niekinimą“ pastebi, kad „tenka girdėti, kad amerikiečiai juos⁵⁶ visada išitaria savaip, tačiau spaudoje visada yra tiksliai rašoma“ (Daugėla 2001).

Viešai kaltinama leidimu rašyti originalias kitų kalbų asmenvardžių formas Valstybinė lietuvių kalbos komisija savo nuomonę visuomenei paskelbė 2007 metais⁵⁷. Išsamiaame atsakyme į kreipimąsi „Daugiau dėmesio teisinei lietuvių kalbos apsaugai“ teigiama: „Komisija yra įsitikinusi, kad svetimų kalbų asmenvardžiai nepriklauso lietuvių kalbos sistemai, ir nemano, kad lietuviškuose tekstuose jie turi būti privalomai lietuvinami, kaip nelietuvinami kitų kalbų žodiniai prekių ženklai, įmonių, periodikos leidinių, meno kolektyvų, sporto komandų pavadinimai. Kiekvienoje kalboje funkcionuoja tam tikras kiekis kitų kalbų faktų, tarp jų asmenvardžių ir vietovardžių, bet dėl to nėra vienos kalbos sistema dar nesugriuvo. Ar lietuvių kalba silpnesnė ir ar ji dėl to netenka savo tapatybės? Manytume, kad pati kalbos raida galutinai išspręs svetimvardžių vartojimo klausimą, kaip tai atsitiko kitose Europos kalbose, kurių tradicijų neiškreipė okupaciniai režimai“.

Kaip jau užsiminta, asmenys, reikalaujantys visur vartoti adaptuotas kitų kalbų asmenvardžių ir vietovardžių formas, dabartinius svetimvardžių vartojimo principus laiko griaunančiais sistema. Pagrindinė Arnoldo Piročkino straipsnio „Ginčų dėl tikrinių skolinių esmė“ („Lietuvos aidas“ 2007, Nr. 109) mintis paremta kalbos sistemiškumu. Kitų kalbų asmenvardžiai laikomi elementais, prieštaraujančiais lietuvių kalbos sistemai. Ir apie jų norminį ar nenorminį pobūdį negali būti jokios kalbos. Pripažįstama, kad egzistuoja tam tikri skirtingų kalbų intarpai, tačiau tikriniai vardai kategoriškai tokiais nelaikytini. Juos būtina skirti nuo citatų, nes visai kitas abiejų reiškinių ir grafinis pateikimas, ir morfologinis bei sintaksinis funkcionavimas. Tikriniai skoliniai iš karto įsijungia į kalbos struktūrą: vartojami ar gali būti kiekvienu momentu pavartoti bet kuriuo linksniu (Piročkinas 2007). Pažymima, kad citatos ir kitų kalbų tikriniai vardai skiriasi jau vien grafiniu pateikimu, nes citatos dažniausiai rašomos kitu šriftu ar skiriamos kabutėmis, o tikriniai vardai neišskiriami niekaip. Tokie citatiniai pasakymai

⁵⁶ Lietuvių kalbos asmenvardžius.

⁵⁷ Glaustas atsakymas į kreipimąsi skelbtas dienraštyje „Literatūra ir menas“, 2007 m. gruodžio 21 d.

niekada nepasidaro savi, nes nėra poreikio juos adaptuoti. Tačiau, A. Piročkino teigimu, visai kitas dalykas tikrinis skolinys: iš pat pirmojo pavartojimo jis potencialiai gali tapti lietuvių kalbos savastimi (*ibid.*). Šiam teiginiui pagrįsti pateikiami tokie vardai kaip Arnoldas, Ričardas, Žaneta. Teigiama, kad galbūt šie vardai dar neįteisinti lietuvių kalboje ir jei taip ir laikytumėmės priimtų taisyklių, asmenims, turintiems šiuos vardus, tektų juos tarti be galūnių ir rašyti pagal pirminius šaltinius. Šiuo atveju į vieną suplakti du iš esmės skirtingi reiškiniai – Lietuvos piliečio vardo ir kitos šalies asmens vardo užrašymas⁵⁸.

A. Piročkinas, kalbėdamas apie tradicinių ir netradicinių asmenvardžių ir vietovardžių skyrimą, remiasi V. Urbučiu ir teigia, kad išvesti ribą tarp vadinamųjų tradicinių ir netradicinių svetimvardžių yra Sizifo darbas. Daroma išvada, kad „nesulietuvintų svetimųjų vardų vartojimas pažeidžia lietuvių kalbos esmę – savitą sistemą“.

Straipsnyje taip pat iškeliamos kelios, autoriaus požiūriu, posisteminių problemos dėl neadaptuotų svetimvardžių. Kaip aksiomą priėmus klaidingą prielaidą, kad kitų kalbų asmenvardžiai yra imančiosios kalbos sistemos dalis, nerandama, kokiai linksniuotei priskirti tokias pavardes kaip Goethe, Heine. Jų kilmininką nurodanti galūnė -s, teigiama, yra lietuvių bendrinės kalbos sistemos keistenybė. Kita problema – lietuvių kalbos rašybos principų konfliktas su originalia svetimvardžių rašyba. Mūsų rašyba remiasi dviem principais – fonetiniu ir morfologiniu. O tradicinis principas lietuvių rašybai ir visuomenei esąs svetimas.

„Kai mes perimdami kitų kalbų svetimvardžius išlaikome jų rašybą, toli gražu nesiremiam tradiciniu principu: kokia čia tradicija, jei tie žodžiai ką tik pasirodė mūsų raštuose“ (*ibid.*).

A. Piročkinui (ir kitiems panašiai manantiems) dėl išsakytos minties apie kalbos sistemos griovimą svetimvardžiais oponavo L. Jonušys. Darbe jau minėta jo mintis, kad svetimvardžių rašyba kalbos sistemos neliečia ir linksniavimui jokios įtakos nedaro. L. Jonušys „Kultūros savaitėje“ pateikė pavyzdį, kuris, jo nuomone, turėtų kompromituoti lietuvinimo šalininkus. Tai – tokios pavardės kaip Manet, Hugo, Degas, kurios „niekada nebuvo linksniuojamos, kad ir kaip jas rašėme. Bet kalbos sistemos

⁵⁸ Priimta klaidinga prielaida netinkamai interpretavus terminą „kitos kalbos asmenvardis“. Tikimybę skirtingai suvokti terminą yra minėjęs V. Urbutis (plačiau žr. šio darbo 3 psl. ir V. Urbučio „Lietuvių kalbos išdavystė“, 41–42 psl.).

sergėtojams kažkodėl neatrodo, kad tai griovimas ar išdavystė“ (Jonušys 2007). Remiamasi bendrinių ir tikrinių svetimybų skirtybe: „maža to, netgi mūsų bendrinėje kalboje yra nelinksniuojamų skolinių – esė, fojė. Ir ne dabar jie atsirado, o buvo pripažinti tais laikais, kai vyravo tokia vardų rašybos praktika, prie kurios mūsų oponentai siūlo grįžti. Štai tokie nelinksniuojami daiktavardžiai tikrai galėtų kelti grėsmę kalbos sistemai, jeigu jų būtų daug“ (*ibid.*).

Apie tokias pavardes kalba ir V. Ambrazas. Kalbininkas bando paneigti V. Urbučio mintį, kad vartojant kitų kalbų asmenvardžių originalias formas yra pažeidžiama lietuvių kalbos kaitybos morfologija. Jis teigia, kad „su kaitybos morfologija originalo rašyba beveik nesusiliečia: tiek autentiškos asmenvardžių formos Rousseau, Debussy, Meillet, Degas, tiek sulietuvinotos Ruso, Debiusi, Mejė, Dega rišliame tekste vienodai lieka nekaitomos“ (Ambrazas 2008, 47).

Kitų kalbų asmenvardžiai lietuvių kalbos sistemos dalimi laikyti ir 2007 metais pasirodžiusiame Justino Marcinkevičiaus straipsnyje „Grįžkime“. Straipsnis parašytas visos tautos vardu, minorine gaida. Teigiama, kad kalbą tauta susikuria sau, todėl „prieš įsileisdama kokį naujadarą ar svetimžodį, ilgai jį apžiūrinėja, išmėgina, kaip jis dera prie vieno ar kito dėsnio, tradicijos, kaip jį priima įvairaus lygio vartotojas ir pan.“ (Marcinkevičius 2007). Iš šio teiginio matyti, kad į kalbą ateinantys žodžiai nediferencijuojami, apie juos kalbama kaip apie vieną poklasį. Visgi nelietuviški kalbos vienetai skirtingi ne vien į pavienius sluoksnius (senieji skoliniai, tarptautiniai žodžiai, svetimvardžiai ir kt.), bet jie skiriasi ir savo integracijos į lietuvių kalbą laipsniu⁵⁹. Svetimvardžiams taip pat sunkiai būtų pritaikomi kitiems skoliniams taikomi kodifikacijos principai⁶⁰. Straipsnyje taip pat teigiama, kad „niekas negali (...) iš šalies nurodyti, įsakyti ar kaip kitaip veikti kalbą, kad ji įsileistų ir įsisavintų, įsistemintų vieną ar kitą svetimybę“ (*ibid.*). Derėtų pastebėti, kad niekas ir neskatina tokių procesų, atvirkščiai – dabartiniai kitų kalbų asmenvardžių vartojimo principai yra paremti

⁵⁹ Apie tai, kaip kalba pasisavina tam tikros rūšies svetimos kalbos elementus, žr. pirmą skyrių (xx psl.) ir Bartmiński Jerzy „Nazwiska obce na tle kontaktów językowych i kulturowych“ in: www.lingwystika.uni.wroc.pl.

⁶⁰ A. Pupkis „Kalbos kultūros studijose“ pavardės aptaria atskirai nuo skolinių. Apie kitų kalbų pavardžių rašymą jis teigia: „kalbininkai šiuo svarstomu klausimu nesutaria ir tai visai natūralu. Tačiau mūsų laikais vien kalbininkų susitarimo nepakanka, – reikia paisyti ir leidėjų, su tais dalykais tiesiogiai susiduriančių įvairių sričių specialistų ir paprastų kalbos vartotojų interesų. Dvejopa rašyba nėra vien vakarietiškojo požiūrio (rašyti kaip visi) ir sovietinės galvosenos prieštaravimo padarinys. Tai kur kas gilesni, kalbos esmę apimantys ir labai sudėtingi klausimai“ (Pupkis 2005, 281).

teiginiu, kad tokie asmenvardžiai nėra imančiosios kalbos sistemos dalis, jie jai nepriklauso ir į ją nėra skolinami.

Panašūs argumentai išsakyti ir kituose svetimvardžių lietuvinimą ginančiuose straipsniuose: A. Piročkino „Dėl svetimvardžių lietuvinimo motyvų“ („Lietuvos aidas“, 2003 m. gruodžio 10 d.), V. Urbučio „Seniai metas atsisakyti mūsų tikrinių svetimybų „originaliųjų formų“ („Lietuvos aidas“, 2003 m. spalio 18 d.)⁶¹.

Kaip teigia V. Ambrazas, „diferencijuota svetimų tikrinių vardų vartosena atsižvelgiant į tekstų pobūdį ir paskirtį, kurią galima apibūdinti kaip lietuvišką tradiciją, šiuo metu tenkina įvairius visuomenės sluoksnius. (...) Iš pastarųjų metų vartosenos aiškiai matyti, kad ne tik mokslo leidiniai, enciklopedijos, kultūrinė spauda, bet ir didžiausieji dienraščiai jau eina tuo pačiu keliu kaip ir kitose lotynišką rašto sistemą turinčiose šalyse“ (Ambrazas 2008, 52).

Visos didžiosios šalies leidyklos užsienio šalių autorių pavardes pateikia originalo forma („Alma littera“, „Tyto alba“, „Baltos lankos“, Vilniaus universiteto leidykla, Mokslo ir enciklopedijų leidykla ir kt.). Originalias kitų kalbų asmenvardžių formas vartoja ir nemažai didžiųjų dienraščių: „Lietuvos rytas“, „Vilniaus diena“, „Lietuvos žinios“. Kai kurie dienraščiai, pvz., „Verslo žinios“, pagrečiui vartoja abu rašymo būdus – originali forma pateikiama skliausteliuose.

Tarpukariu, kai tik formavosi lietuvių kalba ir joje buvo daugybė svetimų kalbų „liekanų“, to laiko kalbininkai rūpinosi kur kas aktualesniais kalbos sistemos klausimais ir nelaiškė, kad originali svetimų kalbų asmenvardžių vartosena griauja kalbą. Šiuo metu mokslininkų energiją būtų galima nukreipti kur kas aktualesniems ir daug svarstymų reikalaujantiems klausimams spręsti. Kaip teigia V. Ambrazas, nė vienos originalias svetimvardžių formas vartojančios kalbos lingvistai nėra pastebėję, kad tokios formos kalbos sistemai darytų kokią įtaką, juolab neigiamą; „tad nejau iš tikrųjų manoma, jog lietuvių kalba, per tūkstantmečius išlaikiusi pirminės sandaros ypatybes, pasidarė tiek menkesnė už kitas kalbas, kad gali sugriūti vos prisilietusi prie kitaip parašytų svetimų vardų?“ (Ambrazas 2008, 47).

Apibendrinant pasakytina, kad naujausios polemikos „sukėlėjų“ kritika iš esmės nukreipta į Valstybinę lietuvių kalbos komisiją. Pripažinus, kad kitų kalbų asmenvardžių rašymo klausimas nėra vien kalbininkų reikalas, iš didžiųjų leidyklų ir periodikos

⁶¹ Šių dviejų kalbininkų nuomonė pristatyta ir aptariant kitus jų straipsnius ar knygą.

virtosenos aiškiai matyti visuomenės nuostata. Nors vis dar pasigirsta argumentų dėl adaptuotos virtosenos, visgi visuomenė linksta vartoti originalias formas.

Išvados

1. Teoriniai aspektai

1.1. Asmenvardžiai laikytini kalbos sistemos dalimi, daiktavardžių poklasiu. Šiam poklasiui priklauso prototipiniai daiktavardžiai, kurių pirminė funkcija yra nurodyti objektą (asmenį). Tačiau tokie daiktavardžiai neturi leksinės reikšmės, jų vardų negalima apibrėžti, todėl jų įtraukimo į kalbą nelydi naujos sąvokos skolinimasis. Taigi svetimvardžiai nelaiiktini kalbos, kuri juos vartoja, sistemos dalimi.

1.2. Asmenvardžiai iš visų onimų išsiskiria savo referentais. Jie žymi konkretų asmenį, „yra juridinis asmens požymis ir niekam nevalia jo formą kaitaloti iš nuogirdų“ (Ambrazas 2007). Pavardė šiais laikais suvokiama ne vien kaip nurodanti asmenį, ji yra ir oficialių institucijų įteisintas tam tikrai bendruomenei priklausančio žmogaus esminis požymis, kurio tinkamu vartojimu rūpinasi tarptautinė teisė

1.3. Kitų kalbų asmenvardžiai yra rašybos dalykas, todėl jų rašymas neturėtų būti aptariamasis remiantis kalbos lygmenimis: fonetika, morfologija, sintakse. Tai yra daugiau susitarimo ir tradicijos reikalas.

1.4. Dabartinės lietuvių kalbos kitų kalbų asmenvardžių vartojimo atvejai numatyti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimuose. Visgi diskusijos, kaip lietuvių tekstuose turėtų būti rašomi kitų kalbų, vartojančių lotynišką abėcėlę, asmenvardžiai (originalia kalba pridodant lietuviškas galūnes ar adaptuojant) nėra nutilusios.

2. Vartojimo apžvalga

2.1. Pirmuosiuose lietuvių kalbos raštuose daugiausia vartotos originalios kitų kalbų asmenvardžių formos.

2.2. Pirmąkart svetimvardžių rašymas aptartas V. Kudirkos „Statrašos ramsčiuose“. Juose rekomenduojama nelietuviškus vardažodžius (antroponimus) rašyti pagal lietuviškąją tartį, o skliausteliuose nurodyti ir originalo rašybą.

2.3. Pirmojoje Lietuvos periodinėje spaudoje (XIX a. pab. – XX a. pr.) nebuvo nei vienodos asmenvardžių virtosenos, nei vieningos nuomonės šiuo klausimu, taigi ir straipsnių būta įvairių. Pateikta medžiaga rodo, kad praeito amžiaus pradžioje

periodinėje spaudoje dominavo originalios kitų kalbų asmenvardžių formos. Daugiau ir nuomonių, teigiančių originaliąją rašybą.

2.4. Tam tikri faktai – „Gimtosios kalbos“ rašyba, *é* galūnės, apostrofai – rodo, kad iki Antrojo pasaulinio karo jau vyko kitų kalbų asmenvardžių norminimo procesai.

2.5. Lietuvos periodinėje spaudoje apibrėžti pirmieji kitų kalbų asmenvardžių vartojimo principai, kuriais vėliau remtasi ir kurie įtraukti ir į dabartines vartojimo taisykles: pagal kontekstą diferencijuotas svetimųjų vardų rašymas, jau nusistovėjusių ir naujai atėjusių svetimvardžių skirtingas vartojimas, bendrieji originaliosios rašybos dėsniai.

2.6. XX amžiuje svetimvardžius išskirti iš lietuviškųjų asmenvardžių bandyta įvairiais būdais: vartojant apostrofą ne vien rašant asmenvardį originalia forma, bet netgi sulietuvintuose svetimvardžiuose, paliekant tik kamieno formą, vartojant skliausteliuose kitą formą.

2.7. Pirmieji lietuvių kalbos rašybos norminamieji veikalai – 1933 metais Rašybos komisijos parengtas „Rašybos reformos projektas“, 1938 metų Lietuvių kalbos rašybos vadovėlis su kirčiuotu žodynu, A. Salio ir P. Skardžiaus 1943 metų „Lietuvių kalbos rašybos pagrindai“ – skyrė tradicinius ir naujus kitų kalbų asmenvardžius. Pirmajame teigiama, kad visi kiti rašytini originaliai. Kituose vartojimas diferencijuojamas pagal teksto pobūdį. Visuose nurodyti galūnių taikymo principai.

2.8. Adaptavimo principas pirmą kartą oficialiai įtvirtintas „Lietuvių kalbos rašybos žodyne“, išleistame 1948 metais.

2.9. Aiškiai matyti, kad jau buvusius priimtus originalios rašybos principus bandyta keisti palaispniui – pirma įvedama dvejopa vartoseną, vėliau įsigali adaptavimas.

2.10. XX amžiaus vidurio išieiviai, kurių vartoseną rodo natūralų kitų kalbų asmenvardžių rašymo tradicijos vystymąsi, vartojo originalias formas. Čikagoje leistuose „Gimtosios kalbos“ numeriuose kelti klausimai buvo susiję daugiausia su originaliosios vartosenos problemomis – vardininko galūnių nebuvimas ar vardo teikimas be lietuviškos galūnės.

2.11. Kitų kalbų asmenvardžių nenatūralų rašymo formavimąsi rodo 1968 metų „Literatūroje ir mene“ kilusi polemika. Šiuo klausimu rašytuose straipsniuose nurodyta, kad toks sprendimas nebuvo paremtas jokiais kalbiniais ar apskritai išsamesniais tyrimais

ir derėtų jį keisti: „reikalingas panaikinimas tų taisyklių, kurios buvo įvestos į mūsų spaudos praktiką vienvaldiškai, be jokių platesnių svarstymų ir diskusijų, kurias nulėmė ne tiek lietuvių rašybos tradicijos, kiek kovos prieš kosmopolitizmą konjunktūra“ (Kubilius 1968).

2.12. Polemikos atstovai siūlo grįžti prie ankstesnių principų ir bent jau mokslinėje literatūroje vartoti autentiškas formas. Toks teiginys patvirtina, kad iki priverstinio transkribavimo įvedimo buvo susiformavusi tradicija vartoti autentiškas formas ir kad būta palaikiusių ankstesnę vartoseną.

2.13. Galima sakyti, kad nuo 1967 metų, kai išleista pirmoji „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba“, iki pat nepriklausomybės atgavimo kitų kalbų asmenvardžių rašybos klausimas turėjo politinį atspalvį. Tai rodo Lietuvių kalbos komisijos nutarimų priėmimo istorija. Atgavus nepriklausomybę galimybė kitų kalbų asmenvardžius rašyti originalo forma ėmė naudotis vis daugiau rašytojų, publicistų, žurnalistų. Visgi sovietmečiu primestos taisyklės įnešė daug painiavos ir iki šiol aptariamam klausimui nesutariama.

3. Pripažinus, kad kitų kalbų asmenvardžių rašymo klausimas nėra vien kalbininkų reikalas, iš didžiųjų leidyklų ir periodikos vartosenos aiškiai matyti visuomenės nuostata. Nors vis dar pasigirsta argumentų dėl adaptuotos vartosenos, visgi visuomenė linksta vartoti originaliąsias formas.

Literatūra

1. Ambrazas Vytautas 1990: „Kitų kalbų asmenvardžių rašybos principai“, *Lituanistica*, nr. 3, 67-74 psl.
2. Ambrazas Vytautas 2007, „Ar bus uždrausti tikrieji vardai?“, www.lrytas.lt, 2007-05-24
3. Ambrazas Vytautas 2008, *Svetimų tikrinių vardų rašymas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas
4. Bartmiński Jerzy 1992, „Nazwiska obce na tle kontaktów językowych i kulturowych“, prieiga internetu www.lingwystika.uni.wroc.pl
5. Daugėla Jonas 2001, „Iš didelio rašto tikrai išėjo iš krašto“, *Draugas*
6. Dirgytė Eglė 2008, „Užduotis politikams – liepti svetimvardžius rašyti lietuviškai“, www.delfi.lt, 2008-01-13
7. Endzelynas Janis 1935, „Kova dėl kalbos kultūros Lietuvoje“, *Gimtoji kalba*, 178 psl.
8. Girdešis Aleksas, Girdešienė Danutė 1997, *1759 m. „Ziwato“ indeksas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas
9. Gustainis Valentinas 1934, „Kam darkome?“, *Gimtoji kalba*, 3-4 sąs., 81 psl.
10. Gustainis Valentinas 1934, „Rašybos reforma – ar tikrai ji jau taip reikalinga“, *Gimtoji kalba*, 6 psl.
11. Jablonskis Jonas 1934, *Raštai*, t. III, red. J. Balčikonis, Kaunas: Rytas
12. Jablonskis Jonas 1959, *Raštai*, t. II, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla
13. Jernudd H. Björn 1995: „Personal names and human rights“, p. 121-132 in: Skutnabb-Kangas Tove, Phillipson Robert *Linguistic Human Rights*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter
14. Jonikas Petras 1933, „Gretiminės lytys bendrinėje kalboje“, *Gimtoji kalba*
15. Jonikas Petras 1952, *Gimtojo žodžio baruose*, Čikaga: Terra
16. Jonikas Petras 1963, „Svetimųjų pavardžių rašyba“, *Gimtoji kalba*, 17-20 psl.

17. Jonušys Laimantas 2007, Komentaras, skaitytas Lietuvos radijo laidoje „Kultūros savaitė“
18. *Kalbos patarėjas* 1939, paruošė L. Dambrauskas, red. A. Salys ir P. Skardžius, Kaunas: Lietuvių kalbos draugijos leidinys
19. Kirvaitis Gražvydas 2006, „Nekniskime ir nepainiokime“, *Lietuvos aidas*, 2006 m. gegužės 3 d., 1-2 psl.
20. Klimas Antanas 2001, „Svetimųjų tikrinių vardų rašymas“, *Atgimimas*, 10 psl.
21. Kniūkšta Pranas 2001: *Kalbos vartosena ir tvarkyba*, Vilnius: LKI leidyba
22. Kubilius Vytautas 1968, „Reforma reikalinga“, *Literatūra ir menas*, 1968 m. liepos 27 d.
23. Kudirka Vincas 1990, *Raštai*, 2 t., Vilnius: Vaga
24. Langendonck van Willy 2007, *Theory and Typology of Proper Names*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter (prieiga internetu <http://books.google.com>)
25. Lapinskas Anatolijus 1995: „Nesislėpkime varpo gaubte“, *Literatūra ir menas*, 1995 m. kovo 4 d.
26. *Lietuviškoji enciklopedija* 1933, Kaunas: Spaudos fondas
27. *Lietuvių kalbos rašybos vadovėlis su kirčiuotu žodynu* 1938, sud. A. Kalnius, Z. Kuzmickis, J. Talmantas, Kaunas: Sakalas
28. *Lietuvių kalbos rašybos žodynas* 1948, red. K. Gasparavičius, N. Grigas ir kt., Kaunas: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla
29. *Lietuvių kalbos vadovas* 1950, sud. P. Skardžius, S. Barzdukas, J. M. Laurinaitis, Bielfield: Ventos leidykla
30. *Lietuvių kalbos vadovas* 1950, sud. P. Skardžius, S. Barzdukas, J. M. Laurinaitis, Bielefeld: Lietuvių tremtinių bendruomenė
31. LKE 2008: *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas
32. LKKN 1987: *Lietuvių kalbos komisijos nutarimai (1977-1986)*, Vilnius: Mokslas
33. LKKN 1991: *Lietuvių kalbos komisijos nutarimai (1977-1990)*, Vilnius: Mokslas

34. LKKN 1998: *Lietuvių kalbos komisijos nutarimai (1977-1998)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas
35. LKRS 1976: *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*, red. A. Valeckienė, Vilnius: Mokslas
36. Marcinkevičius Justinas 2007: „Grižkime“, *Metai*, 12 nr.
37. Palionis Jonas 1995, *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla
38. Palionis Jonas 2002, „Pasirinkta teisingai“, *Literatūra ir menas*, 2002 m. kovo 15 d.
39. Pangonytė Aistė 2001, „Svetimvardžių rašymas J. Jablonskio ir šių dienų požiūriu“, Jono Jablonskio diena Šiauliuose. Kn. 3: mokslinės konferencijos medžiaga, Šiauliai: Šiaulių univ. 1-kl.
40. Piročkinas Arnoldas 2007, „Ginčų dėl tikrinių skolinių esmė“, *Lietuvos aidas*, 2007 m. gegužės 16 d., 6 psl.
41. Pupkis Aldonas 2005, *Kalbos kultūros studijos*, Vilnius: Gimtasis žodis
42. Ramonienė Meilutė 2007, „Language Planning and Personal Naming in Lithuania“, *Current Issues in Language Planning* 8/3, 422–436 psl.
43. Rašybos reformos komisija 1933, *Rašybos reformos projektas*, Kaunas: Sakalo b-vė
44. Salys A., Skardžius P. 1943, *Lietuvių kalbos rašybos pagrindai*, Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija
45. Salys Antanas 1938, „Dėl svetimųjų vardų rašymo“, *Lietuvos aidas*, 1938 m. kovo 26 d. / A. Salys *Raštai*, 1979, 319-320 psl.
46. Salys Antanas 1979, *Raštai*, 1 t., Roma: Lietuvių Katalikų Mokslų Akademija
47. Salys Antanas 1983, *Raštai*, 3 t., Roma: Lietuvių Katalikų Mokslų Akademija
48. Savukynas Bronys 1968, „Svarbi taikomosios kalbotyros problema“, *Literatūra ir menas*, 1968 m. rugpjūčio 3 d.
49. Sievers Jörn 2007, *Stellungnahme des STAGN (=UNGEGN) zum Gebrauch von Exonymen*, prieiga internetu

http://141.74.33.52/stagn/Portals/0/070925_Allg%20Stellungnahme%20StAGN%20Exonyme%20neu.pdf

50. Tijūnaitis Stasys 1938, „Sau, ne svetimiems rašome“, *Lietuvos žinios*, Nr. 37
51. Urbutis Vincas 2007, *Lietuvių kalbos išdavystė*, Vilnius: Margi raštai
52. Vanagas Aleksandras 1968, „Dėl tikrinių žodžių rašybos“, *Literatūra ir menas*, 1968 m. rugpjūčio 17 d.
53. Vanagas Aleksandras 1982, *Mūsų vardai ir pavardės*, Vilnius: Mokslas
54. Vireliūnas Antanas 1925, „Dėl mūsų rašybos pertaisos“, *Mūsų kalba*, 2 nr., 30 psl.
55. Vitkauskas Vytautas 2004, „Svetimųjų tikrinių daiktavardžių rašyba“, *Lietuvos aidas*, 2004 m. sausio 12 d.
56. Zinkevičius Zigmas, Ambrazas Vytautas 2006, „Faktai ir prasimanymai apie kitų kalbų tikrinius vardus“, *Lietuvos aidas*, 2006 m. balandžio 29 d.

Šaltiniai

1. *Aušra*, 1883–1886
2. Bretkūnas Jonas *Kancionalas*, 1589, Lietuvių kalbos instituto internetinė senųjų raštų duomenų bazė
3. *Daukšos Postilė* 1926, parengė Mykolas Biržiška, Kaunas: Lietuvos Universiteto leidinyss
4. *Gabija*, 1907
5. GK – *Gimtoji kalba*, 1933–1941, 1958–1968
6. *Kalba*, 1930
7. Kleinas Danielius „Grammatica Litvanica“ in: *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika, 1653 metai*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademija
8. *Knyga Nobažnystės krikščioniškos 1653* 2004, parengė Dainora Pociūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
9. KV – *Keturi vėjai*, 1924–1928
10. Lozorius Zengštokas *Enchiridionas*, 1612, Lietuvių kalbos instituto internetinė senųjų raštų duomenų bazė

11. Mažvydas Martynas *Kateizmas ir kiti raštai*, 1993, Vilnius, Baltos lankos
12. MK – *Mūsų kalba*, 1925–1927
13. NR – *Naujoji Romuva*, 1931–1940
14. *Samuelio Boguslavo Chylinškio Biblijos Senasis Testamentas*, parengė Gina Kavaliūnaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008, 1 t.
15. TF – *Trečias frontas*, 1930–1931
16. TS – *Tėvynės sargas*, 1896–1904
17. Vaišnoras Simonas „Žemčiūga Teologiška“ in: *Simono Vaišnoro „Žemczuga Theologischka ir jos šaltiniai* 1997, parengė Guido Michelini, Vilnius: Baltos lankos
18. *Varpas*, 1889–1906
19. *Viltis*, 1907–1913

Summary

This research aims to find out a problem of the Proper name theory, to present the usage of other languages Proper names in Lithuanian and the theories of the main Lithuanian linguists. The most attention paid to the usage of other languages surnames. The survey does not look up for the Lithuanians Proper names, as well as the Russianization or Polonisation of that names and not Lithuanian origin surnames in Lithuanian Citizen passport.

The research first of all is based on linguistic and practical argumentation of usage of the other languages Proper names. It is also mentioned some of Lithuanians and other countries linguistics or culture people philosophical opinions.

The chosen theme directed the structure of the survey – it is tried to look over the usage of other languages Proper names since the first written Lithuanian book. The biggest part of the job assigned to the most active period of the Lithuanian language formation – the beginning of the XX century.

It was made a conclusion that the natural formation of the usage of other languages Proper names will suggest us a usage of the original forms.